

“היהודי התלמודי” של רוהלינג באור ביקורתי

תרגום עברי של תשובת פרנץ דליטש לכתב הפלסתר של אוגוסט
רוהלינג

פרנץ דליטש

תשובתו של חוקר המקרא פרנץ דליטש (1881) ל"יהודי התלמודי" של אוגוסט רוהלינג, פרק אחר פרק: תרגומים מסולפים, טקסטים מסורסים, השמטות, פירושים ומסקנות מסולפים. הלשון הפולמוסית היא של המחבר ומשקפת את זמנו. תורגם מן התעתיק הדיפלומטי של הדפוס.

מקור

:Franz Delitzsch, Rohling's Talmudjude beleuchtet, 2. Abdruck, Leipzig
Dörffling und Franke, 1881

מהדורה

פרויקט אבן תיבון

תאריך

2026-09-16

זכויות

רישיון קריאייטיב קומונס ייחוס (CC BY 4.0)

מזהה

urn:uuid:d304c2f8-e551-409c-89eb-83d0b4be26b3

ומאֲנִי מְרָמָה לֹא־טוֹב.

משלי כ, כג

Falfche Wage ift nicht gut. Spr. 20, 23.

תוכן העניינים

5.....	הקדמת המהדורה העברית.....
9.....	הקדמה
16.....	א. תרגומים מסולפים.....
21.....	ב. טקסטים מסורסים.....
26.....	ג. סילופים באמצעות השמטה.....
31.....	ד. פירושים מסולפים.....
36.....	ה. מסקנות מסולפות.....
44.....	ו. שימושים בלתי הוגנים.....
50.....	ז. דברים מפלצתיים מפינות נידחות.....
55.....	אחרית דבר

הקדמת המהדורה העברית

בשנת 1871 פרסם אוגוסט רוהלינג, כומר קתולי שלימים נתמנה פרופסור בפראג, את כתב הפלסטר "היהודי התלמודי" (*Der Talmudjude*) — לקט של ציטוטים מסולפים, מקוטעים ובדויים מן התלמוד, שנועד להציג את היהדות כדת של רמייה ושחיתות מוסרית. החיבור, שרובו ככולו הועתק מִסֵּפֶרוֹ של יוהאן אנדרֶאס איינזמַנְגֶר "היהדות הנחשפת" (*Entdecktes Judenthum*, 1700), נפוץ בעשרות אלפי עותקים והיה לאחד הכלים המרכזיים של התעמולה האנטישמית בגרמניה ובאוסטריה בשלהי המאה התשע־עשרה, בימי גל השנאה שליווה את "תנועת קְרֶלִין" — מערכת ההסתה האנטישמית שפרצה בעיר ב־1879, בהנהגת מטיף החצר אדולף נֶשְׁטֶקֶר ובגיבוי מאמריו של ההיסטוריון היינריך פון טְרִיטְשְׁקֶה, ושהגיעה לשיאה ב"עצומת האנטישמים" (1880–1881), שדרשה לחסום את הגירת היהודים לגרמניה ולהרחיקם ממשורות המדינה.

מן הצד הנוצרי קם לו משיב אחד ויחיד במעמדו: פֶּרַנֶץ דֶּלִיטֶש (1813–1890), מגדולי חוקרי המקרא והלשון העברית בדורו, פרופסור בִּלְיִפְצִיג, מייסד "המכון ליהדות" (*Institutum Judaicum*) ומתרגם הברית החדשה לעברית. בקונטרס הזה, שראה אור ב־1881 וזכה עוד באותה שנה להדפסה שנייה, הוא עובר על טענות רוהלינג פרק אחר פרק — תרגומים מסולפים, טקסטים מסורסים, השמטות מגמתיות, פירושים ומסקנות כוזבים — ומראה, מתוך הכרת המקורות עצמם, שאין בידי רוהלינג אלא בורות חדון.

הקורא העברי מתבקש לזכור מי היה הכותב: דֶּלִיטֶש כתב כנוצרי מאמין וכאיש המיסיון, והגנתו על התלמוד אינה הזדהות עם היהדות אלא תביעה לאמת

פילולוגית ולהגינות נוצרית. השקפתו המיסיונרית, לשונו הפולמוסית וגינוני זמנו ניכרים בכל פרק, ולא ביקשנו לרכך אותם או להסתירם: תרגמנו את החיבור כמות שהוא, כמסמך היסטורי. דווקא מתוך נקודת המוצא הזאת יש בעדותו משקל — עדות של בר־סמכא נוצרי, שאין לחשדו באהדה יתרה, על טיבם האמיתי של המקורות נְשׁוּהָלִיגְגִיג סירס.

הקונטרס שלפנינו הוא ראשיתו של פולמוס, לא סופו, וכדאי שהקורא יידע מה בא אחריו. הוא ראה אור בְּלִיפְצִיג בראשית 1881 חכה באותה שנה עצמה לשבע מהדורות. רוֹהֶלִיגְגִיג השיב עליו עוד באותה שנה בחוברת "פְּרִינְץ דֶּלִיטְשִׁש ושאלת היהודים" (*Franz Delitzsch und die Judenfrage: beleuchtet*, פְּרִיאג 1881), וְדֶלִיטְשִׁש הרחיב את ספרו כדי להשיב לה: המהדורה השביעית, שהקדמתה נושאת את התאריך "לִיפְצִיג, אֵינְוֶקְבִיט 1881", יוצאת כבר כ"שלמות בת שלושה חלקים" — החלק הראשון הוא הספר שלפנינו ותחתיו מנגנון הערות שוליים המשיב לרוֹהֶלִיגְגִיג טענה כנגד טענה, ואחריו חלק שני, "המשך הארת 'היהודי התלמודי'", שבו נמשכת אותה מלאכה עצמה על טענות שהחלק הראשון לא הגיע אליהן, וחלק שלישי על "שלושת הזיופים" שבחוברתו של רוֹהֶלִיגְגִיג. הספר נחתם שם במפתח עניינים, שאין כמותו כאן. ההדפסה השנייה שתורגמה כאן קודמת לכל זה, ומשום כך אין בה ולו הערת שוליים אחת: כל מראה מקום שבה נתון בגוף הדברים, בסוגריים. קורא המשווה אותה למהדורה מאוחרת ימצא שם הערות שאין כאן, ומספור עמודים אחר (עמ' 18 שלנו הוא עמ' 21 שם). בשנת 1883 הוסיף דֶּלִיטְשִׁש שתי חוברות פולמוס. "מה נשבע ד"ר אֶוּגוּסְט רוֹהֶלִיגְגִיג ומה מבקש הוא להישבע" עניינה שתי שבועות: זו שנשבע רוֹהֶלִיגְגִיג בקיץ 1881 בבית המשפט המחוזי העליון בֶּפְרֶאג, ולפיה ציטוטיו ופירושיהם נכונים, וזו שהציע להישבע —

שרווחת בין היהודים תורה שבעל פה סודית בעניין רצח פולחני. "שח־מט לבדאי הדם רוֹהֶלִינג וְיִסְטוּס" נכתבה בעיצומו של משפט טִיסְאָסְלֶר ומביאה את חוות הדעת שנתן דֶלְיִטְש, בעקבות עמיתו הצעיר הֶרְמָן שְטְרַאק: שימוש פולחני בדם נוצרים הוא דבר שאין לו קיום כלל במושגי התלמוד. ("יִסְטוּס" הוא שם העט של אֶהְרֶן בְּרִימָן, שחוברתו *Judenspiegel*, "מִרְאֵת הַיְּהוּדִים", שימשה את התעמולה באותן שנים.)

ואשר לאחריתו של הפולמוס. ב־1 באפריל 1882 נעלמה בהונגריה הנערה אֶסְתֶּר שוֹלִימֹוֹשִׁי, ועל הקהילה היהודית בְּטִיסְאָסְלֶר הוטלה עלילת דם; שנה תמימה עברה עד שנפתח הדיון הפומבי, ב־19 ביוני 1883. רוֹהֶלִינג הציע להישבע בבית המשפט שדין ישראל מחייב שימוש בדם נוצרים. ביולי 1883 פרסם הרב יוֹזֵף שְמוּאֵל בֶּלוֹךְ בווינה סדרת מאמרים בשם "הצעה לשבועת שקר" (*Ein Anerbieten zum Meineid*), וכינה בהם את רוֹהֶלִינג בור, בדאי ומזייף מקורות. רוֹהֶלִינג תבע אותו על הוצאת דיבה — ובכך העמיד את התלמוד עצמו לדין. בֶּלוֹךְ אסף חומר רב, והמזרחנים תאודור גֶלְדְקָה וְאֹגוֹסְט וִינְזֶה הכינו חוות דעת מומחים; ב־1885, זמן קצר לפני פתיחת הדיון, חזר בו רוֹהֶלִינג מתביעתו. מעמדו כמלומד לא שרד את הפרשה והוא איבד את הקתדרה שלו, אף שהעיתונות האנטישמית הוסיפה לצטט אותו עוד עשרות שנים. בֶּלוֹךְ ייסד ב־1884 את השבועון "אֶסְטֶרִיכִישָׁה וּוְכֶנְזֶרִיפֶט" להגנת זכויותיהם של יהודי אוסטריה. הפילולוגיה שבספר הקטן הזה היא שסיפקה לאותה מערכה את תחמושתה.

המהדורה תורגמה מן התעתיק הדיפלומטי שהתקין הפרויקט מן העותק הסרוק שבאוסף פְּרִימָן שבספריית האוניברסיטה של פְּרֶנקְפּוֹרט עַל הַמַּיִן — ההדפסה השנייה של 1881, 66 עמודי סריקה, מזהה קבוע

urn:nbn:de:hebis:30:1-102632. התעתיק, התרגום וכלי המהדורה פתוחים כולם ברישיון CC BY 4.0. בקורא הדו־לשוני מיושרות הפסקאות העבריות מול מקבילותיהן הגרמניות; מספרי העמודים של הדפוס משוקעים בגוף הטקסט, והגרמנית מובאת כלשונה, באורתוגרפיה של 1881 ובכלל זה ה־f הארוכה ושיבושי הדפוס המקוריים.

ואלה מנהגי המהדורה: טענותיו המצוטטות של רוֹהֶלֶיֶנג מסומנות בפס צד, כדרך שסימן אותן דְּלִיטְשׁ בגופן מוקטן; הערות המתרגם מובחנות מגוף הטקסט במסגרת מקווקוות; מראי המקומות התלמודיים ניתנו בצורה העברית המקובלת (למשל: יומא יח ע"ב תחת Joma 18b). שמותיהם של אנשים, מקומות ובתי דפוס שאינם שגורים בעברית — שמות לועזיים ושמות תלמודיים נדירים כאחד — מנוקדים בכל הופעה, וכן מילים בודדות שהקשרן אינו מכריע מיד את קריאתן; שמות מקרא וחכמים הרגילים בפי הקורא (משה, עזרא, רש"י, הרמב"ם) ושמות הארצות והערים המוכרות נשארו ככתבם. התרגום נעשה בידי פרויקט אבן תיבון בסיוע כלים ממוחשבים והוא ממתין לביקורת אנושית; הערות ותיקונים יתקבלו בברכה.

פרויקט אבן תיבון, אלול תשפ"ו (אוגוסט 2026)

הקדמה

Vorrede.

[3] דומני שמלכתחילה צריך להיות ברור לכל מי ששנאת הגזע לא העבירה אותו על דעתו, כי מספר כגון "היהודי התלמודי" של רוהֶלִינג (מהדורה שישית, 1878), המגיע עד כדי חידוש החשד — וכמעט אף האשמה — שהיהודים משתמשים שנה־שנה, לצורכי דת, בדם נוצרים שהושג ברצח, אין לצפות להצגה ולשיפוט צודקים והוגנים של היהדות.

מאז ביקסטרף הזקן וּוֹנְגֵייל נוצל התלמוד בידי חוקרים בעלי למדנות עמוקה כליטפוט וְשֶטְנֶן כמכרה לידיעת קדמוניות היהודים ולביאור כתבי הברית החדשה. אולם בעיני רוהֶלִינג חיבוריהם של האנשים הללו כמו אינם קיימים. הוא נשען אך ורק על אִיִּזְנֶמַנְגֶר, ומכל דבר מקומם שהלה ליקט מן התלמוד הוא מרכיב כתב־פלטת מסית, המוקיע את היהודים כאומה מתועבת שיש לה בתלמוד כתב־היתר לרצח, לשבועת שקר, למרמה ולפריצות בהמית. לשיטתו, הכנסייה שלו עצמו הייתה שרויה אפוא בטעות גדולה כאשר הדפיסה את נוסח התלמוד, לאחר שֶמְרֶקוּס מוֹרִינֶוס טיהר אותו מכל דבר העוין לנצרות במובנו של הַקּוֹנְצִיל הַטְרִידֶנְטִינִי, וציינה שמעתה אפשר לקרוא בו לא רק בלא פגיעה באמונה אלא אף לתועלת (*non modo citra impietatem, verum etiam cum*). (fructu

[4] רוב הקטעים שמהם הוא שואב את האשמותיו נשארו באותה מהדורה בלא שנגעו בהם.

תולדות הספרות היהודית הועלו לדרגת מדע העומד בדרישות הזמן החדש בידי צונץ, רפפורט, לוצאטו ו־שטיינשניידר, בסיועם של מלומדים נוצרים, שאני רשאי למנות את עצמי עמהם. התקדמות זו אינה קיימת מבחינת רוה־לינג. גם כל המובאות שאינן תלמודיות, שבהן הוא משלים ומחריף את דיוקן־הכזב שלו ליהודי התלמודי, נשאבו מ־אִי־נִמְנָנֶה; וזה הקדיש עשרים שנה מחייו לצייד ולצבירה של זוהמה ורעל בספרים יהודיים, בלא הבדל מאיזו תקופה ומאיזה מחבר.

בתוך כך אין רוה־לינג נוהג כלל כפי שאפשר היה לצפות מנוצרי מאמין. מלבד העובדה שלשונו חסרת אהבה, יהירה ולעגנית — לשון שאינה עשויה לשכנע את היריב אלא רק להכעיסו — הוא מתעלם כמעט לחלוטין מכך שגם תורת הברית הישנה, אף שהיא לוקה בכל חסרונותיו של שלב מקדים, מקורה בהתגלות אלוהית ממש כבשורת הברית החדשה. העובדה שהיהדות מתמידה בשלב מקדים זה ומתבצרת בו באמצעות התלמוד היא עובדה בתולדות הדתות; ואם אנו מאמינים בדברי הנבואה, מצב זה לא יישאר כך לעולם, אך לפי שעה גם אי־אפשר לשנותו בכפייה. אם אנו מעמידים אפוא את התלמוד לפני בית־דינה של ביקורתנו, אל לנו לשכוח שהוא נבנה על יסוד הברית הישנה, ושהתורה שבעל־פה, הערוכה בו כאוסף משפטי שהתפתח במהלך ההיסטוריה, אינה כשלעצמה יצירה שרירותית, אלא תוצאה טבעית והכרחית מן הצורך לפרש את לשונו של חוק משה — לשון שלעתים קרובות הייתה תמציתית מדי, ובמרוצת הזמן אף נעשתה בלתי מובנת.

[5] כאשר בתלמוד נמתחת עד בלי מידה תודעת מעמדו המיוחד של ישראל בקרב העמים, וכאשר הצד הטקסי של התורה מתפתח עד שרוח החוק נחנקת בתוך אות החוק — גם בשקלנו כל זאת אסור לנו להתעלם מכך שאלוהים

עצמו נתן את עמו בכבלים ובגבולות עד לבוא עת הסרתם, ומכך שמעמד מיוחד זה יועד לעם מכוח בחירת האל וקריאתו. מנקודת מבטנו הנוצרית אנו משוכנעים שתקפן של התקנות הללו פג, ושעקרון הלאומיות בדת שוב אינו זכאי להתקיים; אלא שהיהודי מסרב להכיר בנצרות כדת שבה התגשמה הנבואה ובה מצויה הישועה המהותית. אנו מצטערים על כך, אך כדי לשפוט אותו בצדק עלינו להעמיד את עצמנו במקומו. ב"יהודי התלמודי" של רוֹהֶלִינג אין זכר לניסיון כזה להיכנס לנקודת מבטו של היריב.

אמת היא שמזכות־היתר של ישראל כעם התורה, הנחשבת בעיני התלמוד לבת־קיימא, הוא גוזר כללים משפטיים המבחינים בין יהודים ללא־יהודים בקביעת החובה והאחריות לעונש — הבחנה העומדת בסתירה בלתי נסבלת לעיקרון ההומניות הנוצרי, או כפי שאפשר גם לכנותו, המודרני. חשיפתם של כללים משפטיים אלה, שנקלטו בקובצי ההלכה הבת־תלמודיים, היא העוקץ העיקרי בחיבורו של רוֹהֶלִינג.

[6] ואולם: ראשית, כבר בתלמוד עצמו ניטל עוקצם של כללים אלה באמצעות לא מעט אמירות־נגד מפי מורים דגולים; שנית, זה מכבר — מאז פתחה הופעתו של משה מֶנְדֶּלְסוֹן עידן חדש ליהדות — הורשעו כללים אלה כחוקי עוול, ולא מנקודת המבט הרפורמית בלבד; ושלישית, אין כל יסוד לחשד שהשוויון בפני החוק שהעניקה הָאֻטוֹקְרַטִיָּה ייענה מצד היהודים בכפיות טובה נבזית, באמצעות דבקות באותם כללים של אי־שוויון משפטי. כאשר תינתק היהדות מן התלמוד בתחום זה, תכבה גם אותה קנאות יהודית שעדיין מאיימת לא אחת על מי שעוברים מן היהדות אל הכנסייה; ויש לקוות שתכבה גם אותה שנאת גזע בלתי־נוצרית הממררת את חייו אף של היהודי הנטבל. הן

מייסד הנצרות היה יהודי, ואלמלא נעשו יהודים לנוצרים — כלומר למאמינים במשיח — לא הייתה בעולם נצרות כלל.

אולם אני מוחה בכל תוקף נגד הקשר שרוֹהֶלֶיִנְג קושר בין התלמוד לבין אותם ערפדים המוצצים את לשד איכרינו; אותם מהמרי בורסה המטפסים מעלה במעשי תרמית על ידי רווח בלא עבודה; אותם אצילי ממון המסרסרים בנצרות נוצריות למען הוללותם; ואותם סוחרי תועבה המתעשרים מגירוי התאוה. מוסר התלמוד טהור ומחמיר דיו כדי לגנות את מעשיהם של בני־בליעל אלה. הם ממיטים חרפה על היהדות לא פחות משהם ממיטים חרפה על החברה האנושית, ורק עצימת־עיניה של המדינה היא שגידלה את שרץ הנחשים הזה ומוסיפה לסבול אותו. האם אפשר להטיל על הבשורה את האחריות לזוועות האינקוויזיציה? על השליח פֶּאולוֹס — את האחריות לזוועות הַנִּיקוֹלָאִיטִים?

[7] על הרפורמציה הגרמנית — את האחריות לזוועות מלחמת האיכרים? ומה היה רוֹהֶלֶיִנְג אומר אילו הסיק אדם מן הקאנונים וְהַדְקָרְטִלִים את זוועות הפריצות והרצח שפרחו בימי שלטונם של אֶלְכְּסַנְדֵּר השישי ובתו לִיקְרָצֶ'ה?

גם הטענה שבכל מקום שבו התלמוד מדבר בעובדי אלילים כוונתו לנוצרים — שקרית היא בעיניי. אמנם בעיני התלמוד הפולחן הנוצרי הוא עבודה זרה, ככל פולחן שאיננו יהודי על פי התורה; אולם "עובדי הכוכבים והמזלות" שבתלמוד אינם אלא עובדי האלילים, ותיאורם אינו מניח פירוש אחר. בכלל, בתלמוד מצויות רק התייחסויות ישירות מעטות עד זניחות לנצרות, ואפילו המעטות אינן כולן ודאיות. בימי הביניים, אמנם, משתנה הדבר. אך האם הערצת מרים, הקדושים, השרידים הקדושים והצלמים לא דמתה באמת דמיון מטעה לפולחן אלילי? עדיין נותר הבדל מהותי, ניכר לעיניהם של המעמיקים לראות

והשופטים בהגינות; אלא שעל כך נוספו הרדיפות העקובות מדם, ששבו והתחדשו מעת לעת, ואלו היו מוכרחות לחזק אצל הנרדפים את האמונה שרומא הנוצרית (אָדום) אינה טובה במאומה מרומא האלילית.

העוול המשווע לשמים שעוללו נוצרים בשם — לא רק במעשים אלא גם במחדלים — ליהודים, הרחיב את הקרע בין בית הכנסת לכנסייה הרבה מעבר לניגוד שכבר היה קיים. ובעת החדשה, כאשר גישרה הַאֶמְנִיפִיזְה על התהום, קנתה לה בתוך הכנסייה עצמה — ולמרבה הצער דווקא בכנסייה הפרוטסטנטית — אחיזה, אם לא שלטון, תאולוגיה הכופרת בראשית חייו המופלאה והחפה מחטא של ישוע, [8] ומפשיטה אותו מן הכבוד האלוהי המאוחד באישיותו עם האצילות האנושית. האם מפליא אפוא שהיהדות מוצאת בכך אישור לדעה הקדומה שלה נגד הנצרות, ומורידה את הָאֵל־האדם, כאילו היה אליל, אל תחום המיתוס? זה כעשר שנים אני עוקב בזעם ובכאב עמוק אחר החוצפה חסרת ההתחשבות ההולכת וגוברת, שבה מושמצת הנצרות מצד היהודים כענף של היהדות שהתנוון לאלילות; ישוע המשיח מושפל לדרגת תופעה חסרת חשיבות שאפילו איננה מקורית; והיהדות מוכרזת כדת העולם של העתיד. נדמה היה שהיחס הישן אכן התהפך: הנצרות נדחקה למגננה מול היהדות. בכתב־העת שלי "זרע התקווה" (*Saat auf Hoffnung*) חזרתי וחזיתי משנה לשנה איזו תגובת־נגד תעורר ההתנשאות העצמית הזאת. נֶמְסִיס כבר כאן, והרוע בא על עונשו באמצעות רוע. מתאמתת תובנתם משכבר של ידידי ישראל האמיתיים: השוויון הפוליטי המוחלט, שמימושו חייב את המדינה להשיל מעצמה את נצרותה, גם אינו אושר בר־קיימא ליהודים. שנאת הגזע מרימה את ראשה באופן מאיים והולך; ומכיוון שהיא נתונה במבוי סתום שממנו תוכל לצאת רק בנסיגה בלתי־ליברלית, התנהגותה נעשית טרגי־

קומית יותר ויותר. גם שמרנים ומאמינים מלבים את האש, ומעטים בלבד הם אלה שאהבת ישוע ואהבת העם שממנו יצא שזורות זו בזו בקרבם. שאלת היהודים היא ביסודה האחרון שאלה דתית. בסופו של דבר מדובר ביחס למשיח — האבן הנושאת, אך גם מרסקת. תפקידה של הכנסייה הוא להראותו ליהודים באור הנכון; ואולם היא הסתירה אותו מהם אף יותר משהסתירו התלמוד. שכן בעיני היהודי לא רק דבר הנבואה של הברית הישנה מכוסה בצעיף משה, [9] אלא שגם אישיותו של ישוע המשיח מכוסה בצעיף הכנסייה, הספוג מקצתו בדם האינקוויזיציה ומקצתו ברעל המדע המודרני.

אכן, על הכנסייה להאשים את עצמה שבהתנהגות בלתי־נוצרית ובמדע חסר אמונה הסתירה מן היהודים את מושיע העולם; אולם ב"יהודי התלמודי" של רוֹהֶלִינג אין נשמעת ולו מילה מהאשמה עצמית זו. טוב ונכון אמנם להוכיח מן התלמוד את מה שכבר עולה מתורת משה: שהיהדות אינה יכולה להיות הדת המוחלטת. אולם הפולמוס של אֵיִיִןִּמְנִיִּי, שְׁרוֹהֶלִינג חידש, משכנע רק נוצרים פתאים, ולעומת זאת ממלא את היהודים מרירות, מפני שהוא חד־צדדי, חסר מידה, יצרי ועיוור. יש לי סיבה טובה להניח שאילו ביקש רוֹהֶלִינג ללקט קטעים מכתבי לוֹתֶר באותה מגמתיות, היה סבור שעלה בידו להוכיח כי הלותרניות היא כפירה המיוסדת על הפרת נדרים, מחללת את קודשי הכנסייה, מטונפת ושטנית בתכלית.

לתאולוג קתולי־רומי יש דווקא סיבה שלא להיחפז בביקורתו על הרבנות. כלום אין עקרון המסורת של ועידת טְרֶנֶט מקביל הקבלה מדהימה לעקרון הרבני? וכלום אין יתרונו של האחרון על הראשון בכך שלא הוליד תוצאה הרת אסון כאיסור הרומי על קריאת המקרא בידי הדיוטות?

[10] אך לא אוסיף לעסוק בטענות־הנגד שהיהדות יכולה להשיב בהן לגינויי התלמוד, מתוך תולדות הדוגמות הרומיות, חובת הפרישות, האינקוויזיציה, המוסר הישועי וכיוצא באלה.

התלמוד הוא אולם דיונים שבו קולותיהן של חמש מאות שנה נשמעים בערבוביה. אפשר להבין שלצד דברי טעם נשמעים שם גם דברי הבל, לצד שניות גם סכלות גמורה, לצד אהבת הבריות גם חוסר סובלנות חמור, ולצד אמונה גם אמונות טפלות מגוחכות — בייחוד אם מביאים בחשבון את אופייה של התקופה שהוא פרייה. מילים מכוערות ומילים עמוקות, שרוח הברית החדשה בהן, מזמזמות שם זו בצד זו. אך רוֹהֵלִינְג שיפד את זובי הבשר והזבל המבחילים ביותר שיכול היה למצוא אצל אֵיזֶנְמַנְגֶר; מן הפרפרים המעופפים בתלמוד אינו יודע דבר ואינו רוצה לדעת דבר.

כבר ב־1877, בעמ' 183 ואילך של "זרע התקווה", תיארתי את "היהודי התלמודי" שלו כחיבור שלא נולד מרוח המשיח ולא מרוח האמת, ושם נימקתי זאת באופן כללי. הדפים הבאים מבססים זאת בפרטים ובדוגמאות. יש לקוות שדי בהם כדי להוכיח לכל מי שנכון לתלמוד, כי השואבים מחיבור זה את ידיעתם על היהדות רואים שלולית כמקור מים. שנאת הגזע, כמובן, תוסיף להישבע בשמם של מאר וְרוֹהֵלִינְג. החיה משגשגת; אספות עם מתכנסות כדי לגדלה; ויש יסוד לחשוש שבקרב יבקשו להיפטר מן המגפה הזאת של החברה האנושית באמצעות תרופות רדיקליות מימי הביניים.

א. תרגומים מסולפים

I. Falfche Ueberfetzungen.

[11] עמ' 36: (שם אנו קוראים): "חביבים דברי כותבי התלמוד מדברי התורה."

המילה נְשָׂרָה־לִּינֶג מתרגם שלא כהלכה "כותבי התלמוד" היא אותה מילה עצמה המתורגמת בברית החדשה, ובצדק, "סופרים". זה התואר סופר, שעזרא הוא הראשון הנזכר אותו; עזרא ז', יא מראה כיצד יש להבינו. הצירוף "כותבי התלמוד" חסר היגיון במיוחד, מאחר שמלכתחילה נועדה התורה שבעל־פה להימסר רק במסורת שבפה. "חביבים דברי סופרים מדברי תורה" — כך אומר המאמר. משמעותו ברורה: ערכו בעיני האדם של פסוק סתום נופל מערכו של פירוש מוסמך.

עמ' 38: הרמב"ם אומר: "יראת הרב היא יראת אלוהים."

תרגום מגוחך! כך נאמר בקטע: כשם שנצטווה אדם בכבוד אביו ובמוראו, כך הוא חייב בכבוד רבו ובמוראו יותר מבכבוד אביו ובמוראו; שכן אביו הביאו לחיי העולם הזה, ורבו, המלמדו חכמה, מביאו בכך לחיי העולם הבא. זה מאמר תלמודי שהרמב"ם חוזר עליו כאן. אין הוא עוסק ברב מכוח תפקידו.

[12] עמ' 49: התלמוד מספר שרב אחד נשך את ראשו של נחש, וכן הלאה.

זוהי מעשייה מפיי רב יהודה הִינְדוּא, הרפתקה בים המסופרת בבבא בתרא עד ע"ב. נחש כרוך סביב אבן טובה, ועלם גוי (השוו קידושין קיב ע"א) יורד מן

הספינה אל המים כדי לקחתה — ואז בא הנחש ומבקש לבלוע את הספינה. אֵיִן־מִנְגֶּר ממשִׁיךְ ומתרגם (כרך א, עמ' 409): "אז באה עורבת ונשכה את ראשו של הנחש" וכו'. ובצדק, שכן פִּישְׁקֶנְצָא פירושה נקבת העורב, ובגרמנית Rabin. אך רוֹקְלִינג הפך את ה־Rabin ל־Rabbiner — את העורבת לרב! "אך כדי שלא לשלול מן האדונים הרבנים את הסיכוי להרוויח משהו מן העסק — הוא אומר בעמ' 26 — הריני מתחייב ברצון גם במהדורה השישית לשלם אלף טאלר נוצצים, אם יהודה יקבל מן החברה המזרחנית הגרמנית פסק שלפיו מובאותי בדויות, כוזבות ומומצאות." אמנם לא כולן, אך לא מעטות מהן. כאן, אם כן, אנו רואים עורבת שהפכה לרב. המעשיות המסופרות שם בבבא בתרא הן דברי הבל שיש בהם דמיון; רוֹקְלִינג הצליח להעצים את ההבל ולהפכו להבל של ממש. החברה המזרחנית הגרמנית תאשר זאת.

עמ' 62: התלמוד אומר שמותר לישראל לעשות עוול לגוי, שכן כתוב: "לא תעשוק את רעך" (ויקרא יט, יג).

רק הנצרות היא שלימדה כי האדם באשר הוא, בלי הבדל לאום, הוא רעהו של האדם. שם, בספר ויקרא, פירוש "רעך" הוא בן עמך, כפי שמראה יט, יח. מוסר הברית הישנה עדיין איננו המוסר הנוצרי, אף שעקרון ההומניות כבר מתחיל שם לפרוץ את הגבול. תורת המשפט של התלמוד מושתתת על ההבדל שבין ישראל לעמים, והיא מוודדת באמת מידה אחת את התנהגות הישראלי כלפי בן עמו ובאמת מידה אחרת את התנהגותו כלפי הזר. אין לצפות מימי הביניים, שבהם היה היהודי מנוודה ומחוץ לחוק, שישנו עקרונות בלתי־אנושיים אלה. המאמר שלעיל לקוח מן התוספות לסנהדרין נו ע"א.

[13] אולם התרגום שלפיו מותר ליהודי "לעשות עוול" ללא־יהודי הוא שגוי. הפועל אינו מציין "לעשות עוול" אלא "לעשוק", והכוונה היא שבענייני מסחר ושירות רשאי היהודי להחמיר עם הלא־יהודי יותר מאשר עם בן עמו. עם זאת, ההלכה הפסוקה אוסרת את העושק כלפי הלא־יהודי ממש כפי שהיא אוסרת אותו כלפי היהודי (הלכות גזלה של הרמב"ם, וחושן משפט ליוסף קארו, סימן שנט, סעיף א). ועל אחת כמה וכמה כל עוול של מרמה ואלימות! הוא נדחה הן מבחינה משפטית הן מבחינה מוסרית. "ואהבת את ה' אלוהיך" — אנו קוראים בילקוט שמעוני לדברים ו, ה — עשה שתהא אהוב על הבריות, והתרחק מן העבירה ומן הגזל כלפי יהודי, כלפי הגר, ואף כלפי כל אדם; שכן מי שגונב מן הגוי יגנוב גם מישראל; מי שגוזל את האחד, נשבע לו לשקר, כופר בחובו או שופך את דמו, יהיה גם גזלן, נשבע לשקר, כזבן ורוצח כלפי בן עמו.

[14] עמ' 75: רבי אליהו מזהיר בתלמוד שלמרות יום הכיפורים הוא מתכוון לטמא בתולות רבות, שהרי החטא רובץ בחוץ, לפני דלת הלב, ופנימיות הנפש נשארת נקייה ממעשי הרשע של בני האדם.

אין בתלמוד ולו מילה אחת מן הטירוף הכופר, הבלתי־מוסרי והמחפה על החטא הזה. הבורות והשנאה חברו כאן יחדיו. כשם שבמהלך רדיפות יהודים אירע שאנשים השתמשו בספרי התורה כמצע למעשיהם, כך כאן שימש דף יט במסכת יומא מצע שעליו הולידו שני כוחות האופל הללו את העלילה הזאת.

"רבי אליהו"! איזו בורות! מתחילת כרכי התלמוד הרבים ועד סופם אין מופיע שום רבי אליהו. כשם פרטי, וכיחוד כשמו של רב, שם זה אינו ידוע כלל

בתקופת התלמוד. "רבי אליהו" המדומה אינו אלא אליהו הנביא שהועלה השמימה. כפי שמעידות אינספור אגדות, האמונה העממית היהודית גרסה שאלהו זה עדיין מתהלך בתוך עמו, צופה במתרחש ובמקרים מסוימים מתערב בדיבור ובמעשה. כאשר פרץ אדוננו על הצלב בקריאת הקינה "אֵלִי אֵלִי, לָמָּה שָׁבָקְתָנִי", הניח העם, על יסוד האמונה הזאת, שהוא קורא לנביא מחולל הנסים לעזרתו.

והנביא הזה, שחיוו היו תשובה מתמדת וכעין קללת התורה שלבשה בשר; הסגפן הגדול הזה, שיוחנן המטביל הוא בן דמותו, ושעל פי הסיפורים שנמסרו על שניהם איש מהם לא נגע מעולם באישה — הוא אמור להודיע שם בתלמוד מראש שבכוונתו לטמא בתולות רבות, ועוד למרות יום הכיפורים!?

[15] לאמיתו של דבר המפלצת הזאת, "רבי אליהו", קיימת רק בראשו של רוֹהֵלִינג, שירש אותה מֵאִיזֶנְמַנְגֶּר.

ואלה פני הדברים. בלילה שלפני יום הכיפורים שהה הכוהן הגדול בלשכת בית אֶבְטִינָס שבמקדש, וננקטו אמצעים כדי להשאירו ער. אם ביקש להתנמנם — אומרת המשנה, יומא א, ז — היו פרחי הכהונה שהיו עמו מכים באצבע צרדה ואומרים לו: "אישי כוהן גדול, עמוד והפג אחת על הרצפה!" וכך העסיקו אותו בלי הרף עד שהגיע זמן שחיטת כבש התמיד של שחר.

על כך מעירה הגמרא כדלהלן. לא בנבל ובכינור החזיקו אותו ער, אלא בקריאה בפה; ומה קראו לפניו? "אם ה' לא יבנה בית, שָׁוָא עֲמָלוֹ בִּנְיֹוֹ בּוֹ." גם בירושלים לא הניחו נכבדי העיר לשינה להשתלט עליהם במשך הלילה, אלא בילו אותו ברעש מכון, כדי שהקול יגיע עד אחזי הכוהן הגדול והשינה לא תתגבר עליו. אבא שאול אומר שבחיקוי אותו מנהג בקרבת המקדש, גם מחוץ

לירושלים, במדינה, בילו את הלילה שבין ט' ל' בתשרי ברעש כה רב, אלא ששם הדבר לא עבר בלא עבירה. בהמשך מבואר כי "במדינה" מכוון בעיקר למנהג פסול שפשה בעיר הבבלית נֶהֱרָדָעָא. אז מסופר שאלוהו העיד נגד המנהג המשחית הזה. הוא נגלה לרב יהודה, אחיו של רב סְלָא חֲסִידָא, ואמר לו: עוד אתם שואלים מדוע המשיח לא בא, והנה היום יום הכיפורים ובכל זאת בתולות רבות נטמאות בְּנֶהֱרָדָעָא!

[16] ומה אומר על כך הקדוש ברוך הוא? הוא אומר: "לִפְתָּח חֲטָאת רִבְּךָ."

הכוונה ברורה. אליהו — המופיע גם במקומות אחרים כמי שנושא ונותן עם אותו רב יהודה — מגנה את מנהג הלילה ההוא מפני שהוא מסייע לפיתוי לעבירות בשר. אולם רוֹהֵלִינְג, בעקבות אֵיִזְמֶנְגֶר שהוא הולך אחריו בעיניים עצומות, קרא את הצורה הפעילה אֶכְעֹל (אני אטמא) במקום הצורה הסבילה אֶיֶכְעֹל (השוו אֶיֶכְסֹם, "השתכרו", מגילה ז ע"ב), בלא לתת את דעתו לכך שקריאה זו מולידה אבסורד המנוגד להקשר ובלתי אפשרי מכל בחינה.

ב. טקסטים מסורסים

II. Entstellte Texte.

[17] עמ' 36: לפיכך "העבירות על התלמוד חמורות מן העבירות על המקרא".

אין זה תרגום נאמן של משנה סנהדרין י"א, ג. זו משמעות הדברים: מי שמתעלם ממצווה שבתורה כדי לעבור עליה אינו מתחייב בעונש בית דין; לעומת זאת, מי שמתנגד בזדון לדברי הסופרים — כלומר לנוהג המחייב על פי דין, אשר, כפי שנאמר בראש השנה יט ע"א, זקוק לחיזוק, היינו להגנה מפני שרירות לב — מתחייב בעונש כזה. המקרה שבו אדם שולל את עצם תוקפה המחייב של מצווה בתורה אינו נידון כאן: על פי כללים משפטיים אחרים הוא מין, ודינו מיתה לא פחות מדינו של מי שמתנגד לנוהג המחייב.

אגב, הפרזת ערכה של המסורת ביהדות דומה לזו שבאפיפיורות. כאן ושם היא הייתה עילה לשפיכות דמים רבות. יקרא הקורא את המשנה הבאה שם במסכת סנהדרין, שלפיה יש להוציא להורג מתנגד כזה למסורת, ולעשות זאת בחג גדול שבו העם כולו נוהר אל המקדש. הדרישה תואמת את הכתוב ומיוסדת על דברים יז, יב — אך היא הביאה לידי רצח משפטי שהיה להתאבדותה של התורה. הברית הישנה המיתה את מתווכה של הברית החדשה, ובכך המיתה גם את עצמה.

[18] עמ' 57: אומות העולם לא היו יכולות להתקיים אלמלא היהודים.

מקור המאמר הוא פירוש לחומש משנת 1522. לעומת זאת אומר התלמוד בחולין צב ע"א כי יש צדיקים באומות העולם שבזכותם אומות העולם

מתקיימות. שכן מהיסק מסנהדרין ט, א עולה שההלכה היהודית מכירה בחסידי אומות העולם ובכך שיש להם חלק באושר העולם הבא (רמב"ם, הלכות תשובה ג, ה, ובמקומות נוספים). בילקוט שמעוני לישעיהו כו, רמז רצו, נקראים צדיקים לא־ישראלים אלה "כוהנים של הקדוש ברוך הוא בעולם הזה".

עמ' 75: אחר כך מספר התלמוד שכמה מראשוני חכמיו, רבי רב ונחמן, היו מכריזים בפומבי, בבואם לעיר זרה, ושואלים אם אישה כלשהי רוצה להיות לאשתם לימים אחדים.

הקטע נמצא ביומא יח ע"ב, ויש להעיר: ראשית, אחד החכמים הוא רב הידוע לכול (אָבָא אַרְיָא); הכינוי "רבי רב" מעיד על בורות ממש כמו הכינוי "רבי רש"י" שהופיע במהדורות קודמות של "היהודי התלמודי". שנית, המסופר אירע כאשר האחד הגיע לעיר מסוימת (דְּרִישִׁי), והאחר לעיר מסוימת אחרת (שְׁכִנְצִיב). שלישית, הסיפור נראה מפוקפק בעיני הגמרא עצמה, והמניע למעשה אינו נתפס כתאוות בשרים, אלא כהתגוננות מפניה באמצעות נישואים למראית עין.

[19] אף שהתורה אינה אוסרת במפורש ריבוי נשים, אנו מוצאים את חכמי התלמוד ביחסי נישואים מונוגמיים וצנועים. אפילו מי שנישואיהם אינם מאושרים, כגון רב ורבי חייא, נושאים את גורלם בהשלמה ובלא להפר אמונים. "מי שמתה אשתו ראשונה", אומר פתגם, "כאילו חרב בית המקדש בימיו".

עמ' 87: מאחר שבין השאר נאמר על הטוב שבגויים שיש להכות אפילו אותו למוות (אם הדבר אפשרי), אנו יודעים שהנוצרים נכללים בכך

לחלוטין. גם רש"י קורא לילד בשמו בלי כחל ושרק: את הטוב שבנוצרים יש לחנוק.

ואלה פני הדברים. בשמות יד, ז מדובר במרכבות צבא פרעה הרודף, ורש"י שואל מניין באו הבהמות, מאחר שלפי שמות ט, ו מת כל מקנה מצרים. גם בהמות ישראליות לא יכלו להיות, שכן בשמות י, כו עומד משה על כך שהעם היוצא ייקח עמו את כל מקנהו. לא נותר אפוא אלא להניח שהיו מצרים שמקניהם ניצלו משום שיראו את אלוהי ישראל. משום כך — מוסיף רש"י — אמר רבי שמעון: "כשר שבמצרים הרוג, טוב שבנחשים רצוץ את מוחו!" כך לשון הטקסט במהדורת רש"י של הַיִּדְנָהִים (1841) ובזו של בֶּרְלִינֶר (1866); האחרון מציין את חילופי הנוסח "כשר שבנמרים" (כך בדפוס וְנִצְיָה) ו"כשר שבגויים". "רבי שמעון" סתם הוא שמעון בן יוחאי. האופן שבו יש לשפוט את מאמרו מתברר מן הצורה שבה הוא מובא בתלמוד הירושלמי, קידושין פרק ד, הלכה יא:

[20] "הטוב שבנחשים רצוץ את מוחו; הכשרה שבנשים בעלת כשפים; אשרי מי שעושה רצונו של מקום!" ובמסכת סופרים טו, י לשון המחצית הראשונה היא: "הכשר שבגויים הרוג בשעת מלחמה". על כך מעיר יואל מילר: "רבי שמעון, שחי בימי אֶדְרִיאָנוֹס, ראה את אכזריותם של הרומאים בניהול המלחמה והמליץ, כפעולת תגמול, שלא לחוס גם על הגויים שנשבו בקרב." מכל מקום, המאמר אינו מכון אל הנוצרים. והטענה שרש"י אומר בפירושו "את הטוב שבנוצרים יש לחנוק" היא שקר. לא חסרים מאמרים חסרי סובלנות, אך מאמר כזה אינו קיים.

וחכמי התלמוד היו רחוקים כל כך מן הלהיטות להמית, עד שבמכות ז ע"א מכונה סנהדרין ההורגת אחת לשבע שנים "חובלנית". רבי אלעזר בן עזריה אומר: לא, אף אם היא הורגת אחת לשבעים שנה; ושניים מגדולי בעלי הסמכות, רבי טרפון ורבי עקיבא, מצהירים בגלוי: "אילו היינו בסנהדרין, לא נהרג אדם מעולם." בדברים אלה יש גם התנערות מן הרצח המשפטי שנעשה ביצוע המשיח.

עמ' 88: בתלמוד נאמר במפורש: הנוצרים הם עובדי אלילים, אך מותר לסחור עמם ביום חגם, היום הראשון בשבוע.

אמנם התלמוד כולל את הפולחן הנוצרי — שכמעט אינו עוסק בו כלל — תחת המושג הכללי "עבודה זרה"; אך כל מה שְׁרוּהֶלֶיִג מספר שם כוזב ומבולבל. המשפט "הנוצרים הם עובדי אלילים" אינו מופיע בשום מקום בתלמוד.

[21] אדרבה, פירוש התלמוד מימי הביניים הנקראים תוספות אומרים במפורש, בביאורם למשנה הראשונה במסכת עבודה זרה, שהמנהג היהודי יוצא מן ההנחה שהנוצרים אינם עובדי אלילים. כיוצא בזה מסופר באותה מסכת, סה ע"א, שרב יהודה שלח מתנה ביום חג אלילי לְאֶבְיִדְנָא, לא־יהודי, ואמר: מוחזקני בו שאינו עובד עבודה זרה. עד כמה אופק הראייה הקרוב של התלמוד הוא ארץ ישראל אפשר לראות בחולין יג ע"ב, שם נאמר שהלא־יהודים שמחוץ לארץ ישראל אינם עובדי אלילים ממש; אלילותם היא רק ירושה מאבותיהם ולא דבר שבלב. ובכל מקום הדיון בנצרות הוא כעין סטייה מן הנושא ונגיעה חטופה בלבד. מיד אחרי אותה משנה, שאליה נסמכת השאלה כיצד לנהוג במסחר ובמשא ומתן עם החוגגים את היום הראשון

בשבוע, ממשיכה המשנה: "ואלו אידיהן של גויים: קלגדא וסטרנורא" וכן הלאה; כבר שמו של החג השלישי הוא חידה בלשנית וארכאולוגית.

עמ' 90 ואילך: בדיונו בעבירות המתועבות ביותר, כגון רצח, זנות, משכב זכר ומשכב בהמה, התלמוד מייחס אותן — ללא ספק ובאופן כללי — גם לנוצרים.

זו טענת דיבה המרחיקה לכת אף מאיזנמנר. הקטעים המובאים מתחת לטקסט כהוכחה אינם מוכיחים דבר; הם מדברים בעובדי אלילים של ממש. שום קטע מן הקטעים הללו, כגון עבודה זרה ב, א, אינו כולל האשמות שהחלתן על נוצרים יכולה לפגוע בתודעה הנוצרית.

[22] בעבודה זרה יז ע"א מוצג אדם בשם יעקב מכפר סכניא, בלי ספק יהודי נוצרי, כשהוא משוחח עם רבי אליעזר בן הורקנוס הנודע. תלמידו זה של ישוע מדבר על זנות ברצינות ובחריפות כה רבות, עד שלימים רואה אליעזר חטא בכך שהקשיב לו בתשומת לב ובהסכמה. התהום שהפרידה בין היהדות לנצרות הייתה שונה לחלוטין מזו שבין היהדות לאלילות הרומית, היוונית והפרסית.

ג. סילופים באמצעות השמטה

III. Entstellungen durch Verschweigen.

[23] עמ' 75 ואילך: התלמוד מספר על רבי אליעזר שלא הייתה בעולם ז... שלא השתמש בה; אך כאשר שמע על אחת שדרשה תיבה מלאה זהב, לקח את התיבה ועבר למענה שבעה נהרות (ההמשך מגונה מכדי להביאו). קטע זה מזעזע במיוחד, שכן בסופו נאמר שאלוהים קרא מן השמים בשעת מותו של אליעזר כי הלה נכנס לחיי עולם.

גם זו עדות שקר. אין מדובר, כפי שאפשר היה לחשוב למקרא השם "רבי אליעזר", באחד מבעלי הסמכות התלמודיים הנודעים בשם זה, אלא ברבי אליעזר בן דוד־אֵי האלמוני; המסורת המשנאית מטביעה עליו אות קלון כרודף תענוגות משולח רסן — תופעה הקיימת, כידוע, גם בקרב מלומדים ואנשי כמורה. לבסוף שמע על הַטְאִיָּה מארץ רחוקה שהתפרסמה ביפויה, נסע אליה, ובניגוד לְדְמוּסְתֶנְס בביקורו אצל תַאִיס לא נרתע מן המחיר הגבוה. הבא אחר כך מטונף, אך נורא. כאשר הוא מתחיל להתמסר לתאוותו, היא אומרת לו שכשם שהרוח אינה חוזרת למקום שממנו יצאה, כך יצאה עתה נשמתו לדרכה בלא אפשרות לשוב.

ואז מסופר מה נִשְׁרֹהֶלֶינָג משמיט: "הלך וישב בין שני הרים וגבעות. אמר: הרים וגבעות, בקשו עליי רחמים! אמרו לו: עד שאנו מבקשים עליך, נבקש על עצמנו, שנאמר: 'כִּי הָהָרִים יִמְלֹשׁוּ וְהַגְּבָעוֹת תִּמְוִטֶינָה.' אמר: שמים וארץ, בקשו עליי רחמים! אמרו: עד שאנו מבקשים עליך, נבקש על עצמנו, שנאמר: 'כִּי שָׁמַיִם כְּעָשָׁן נִמְלָחוּ וְהָאָרֶץ כְּבָגֵד תִּבְלֶה.' [24] אמר: חמה ולבנה, בקשו עליי רחמים! אמרו לו: עד שאנו מבקשים עליך, נבקש על עצמנו, שנאמר:

‘וְחִפְּרָה הֶלְבְּנָה וּבִזְשָׁה הַחֲמָה.’ אמר: כוכבים ומזלות, בקשו עליי רחמים! אמרו לו: עד שאנו מבקשים עליך, נבקש על עצמנו, שנאמר: ‘וְנִמְקֶוּ כָּל צָבָא הַשָּׁמַיִם.’ אמר: אין הדבר תלוי אלא בי. הניח ראשו בין ברכיו וגעה בבכייה עד שיצאה נשמתו. יצאה בת קול ואמרה: רבי אליעזר בן דורדיא מזומן לחיי העולם הבא.”

סיפור תשובתה של מרים המגדלית, שישוע שחרר אותה משלטון של שבע רוחות טמאות, היה נשמע אחרת אילו סופר בפירוט דומה. אולם איש לא יוכל להאשים את התלמוד שבסיפור זה על אליעזר בן דורדיא הוא מקל ראש בחטא. תשובה קשה וממושכת עד מוות היא שמעבירה לבסוף את עבד החטא אל הסליחה.

אני נרתע מלדון ביתר פירוט בדברים המטונפים שְׁרוּהֶלִינָּה מוסיף ומעתיק מֵאִיִּנְמָנָה בפרק “האישה”.

[25] אעיר רק שהטענה כי על פי דרישת התלמוד האישה היהודייה חייבת להפקיר את עצמה למעשה סדום מיוסדת על אי־הבנה של דמיון פרוע, המטונף אף מן הזוהמה שבה הוא נוכר. רחוק אני מלבקש להגן על כל כללי המשפט והנימוס התלמודיים הנוגעים לחיי המין — התלמוד אינו ספר נוצרי, ויש להביא בחשבון שהוא נוצר בסביבה מזרחית, ארץ־ישראלית ובבלית. אך בשום מקום אין הוא נותן היתר לתאוה. הוא אוסר כל בזבוז של כוח הגבר מחוץ לנישואים ושלא לשם מטרת הנישואים (ראו רמב”ם, הלכות איסורי ביאה, פרק כא); ואם בעניינים מסוימים הוא נראה חסר בושה, הרי שבמקומות אחרים, כגון נידה יג, הוא מציב דרישות של צניעות, שלעומתן המנהג המערבי הרווח אצלנו הוא חוסר בושה מבחיל.

אינני יודע אם רוֹקְלִיִּג צודק באומרו בעמ' 78 כי מבין הנערות המופקרות בערינו הגדולות, היהודיות הן הקבוצה הגדולה ביותר; ייתן הוא את הדין על האשמה זו לפני אלוהים יודע־כול, הסטטיסטיקאי הטוב ביותר. אולם התלמוד שמר במידה זו על רוח הברית הישנה: הוא מטביע אות קלון בזונה ומתעב בתי בושת כמוסדות אלייליים. כאשר ארבע מאות נערים ונערות שנשבו אחרי חורבן ירושלים הבינו כי הם נמסרים לבתי זונות רומיים, כפי שמסופר בגיטין נז ע"ב, הם השליכו את עצמם לים, כשהם מתנחמים בדברי המזמור (תהלים סח, כג): "אֶמַר אֲדֹנָי מִכֶּשֶׁן אָשִׁיב, אָשִׁיב מִקְצֵלוֹת יָם" — מבשן, כלומר מבין שיני האריות.

[26] וכאשר הוא טוען בעמ' 77 כי טימואה של גויה בידי יהודי אינו ניאוף, ולכן — זוהי הנקודה המכרעת — אינו חטא הראוי לעונש, הרי זה שקר; הוא יכול להיווכח בכך מתוך קובץ ההלכות אבן העזר טז, א–ב (השוו את מקורות היסוד סנהדרין פב ע"א; עירובין יט ע"א). על פי סוטה ט ע"א, סופו של שמשון היה עונש על פרשיות האהבים שלו. בעבודה זרה כ ע"א אפילו נעיצת עיניים באישה יפה, אף אם אינה נשואה, ובאישה נשואה, אף אם היא מכוערת — בין יהודייה בין לא־יהודייה — ובכלל כל מבט של זימה, נידונים כחטא.

ואם אכן כך הדבר, כפי שאומרים רוֹקְלִיִּג בעמ' 107 ופרופסור לאזאר בחיבורו המהדהד את "היהודי התלמודי" (בִּרְלִין 1880), שהיהודים העשירים בְּוִינָה וּבְבִידֶפֶשֶׁט עורכים מסע ציד של ממש אחר נערות יפות ובוחרים את קורבנותיהם בעיקר מקרב המעמד הבינוני הנוצרי העני, הרי שמשחיתי התום חסרי הרחמים הללו הם, הן על פי המקרא הן על פי התלמוד, חוטאים ארורים המחללים את שם אלוהים. עליהם חל מה שנאמר בביצה לב ע"ב על אצולת הממון היהודית בבבל: עשירי בבל יורדים לגיהנום.

עמ' 117: לשון הקטע התלמודי היא: אין מלאכה גרועה מעבודת האדמה. מי שיש לו מאה מטבעות כסף במסחר יכול ליהנות בכל יום מבשר ומיין; אך אם הוא משקיע מאה מטבעות כסף בעבודת האדמה, אינו יכול לאכול אלא מלח ולחם.

זה הקטע התלמודי שֶׁבְּסֵטְמֵן מביא בעמ' 287 של ספרו עתיר הרוח והידע "תולדות המוסר הנוצרי" (1880), כעין תיקון לחיבורי על חיי בעלי המלאכה היהודים בימי ישוע (מהדורה שלישית, 1879 [27]). זו אמירה של רבא ביבמות סג ע"א. אין היא משנה את העובדה שהתלמוד ממליץ ברובו על מלאכה ועל עבודת האדמה, אומר דברים שונים על יתרונות המסחר, אך אינו אומר דבר בשבחו. נוסף לעבודת האדמה יש להביא בחשבון את גידול המקנה, ויחד עמה את מכירת היבולים — כלומר את שילובה במסחר. על כל הדברים האלה מדבר התלמוד, או ליתר דיוק, מדברים הקולות השונים הנשמעים בו בערבוביה. אבל המסחר אינו זוכה לשבח.

הלל פותח את סדרת המאמרים התלמודיים על המסחר באומרו שמי שמרבה בסחורה אינו מחכים (אבות ב, ו). בהתאם לכך, על השאלה מה יעשה אדם ויחכם משיבים: ימעט בסחורה; ועל השאלה מה יעשה אדם ויתעשר: ירבה בסחורה ויישא וייתן באמונה. אלא שמציינים כי רבים עשו כן ולא הועיל להם, שכן הדבר תלוי ברחמי שמים (נידה ע ע"ב). המאמר שְׁרוּהֶלֶיִגֶן מציין עומד שם במסכת יבמות לצד מאמרים אחרים שלפיהם עתידה עבודת האדמה להיות משלח ידם העיקרי של בני האדם, וראוי שלכל אדם תהיה קרקע חקלאית המספיקה כדי לייצר בעצמו את צורכי ביתו, בלי שיצטרך לקנות בשוק. שכן, כפי שנאמר במנחות קג ע"ב ובמקומות אחרים, מי שנאלץ לקנות את לחמו מן האופה אינו זוכה למנוחת הדעת.

כמה דברים אופייניים לזמנם, רבי משמעות, עמוקים עד מאוד וגם משונים
היה אפשר להביא כאן מן הספרות התלמודית! צומחים בה צמחים מכל מין
— אמנם גם עשבים שוטים רבים, ולא מעט צמחי רעל למען טורפי היהודים.

ד. פירושים מסולפים

IV. Falfche Deutungen.

[28] עמ' 37 ואילך: רבי מנחם מלמד אותנו עם א', כי אלוהים ה' אפילו דואג לכך שישאלו את הרבנים שעל הארץ כאשר מתעוררת בשמים שאלה קשה בענייני הלכה.

הדברים לקוחים מאיינמנגר, כרך א, עמ' 9, אך סולפו. לפי תרגומו הנכון של איינמנגר לשון הקטע היא: "כשם שמעלים שאלות כאן למטה, כך עושים גם למעלה, ככתוב בדניאל ד, יד: 'בְּגִזְרֵת עֵירִין פְּתֻגְמָא' — הדבר נגזר בעצת השומרים." מקורו בפירוש התורה של מנחם מִקְנָאטִי, בעל הנטייה הקבלית. עוד במהדורה החמישית נאמר: מנחם הגדול (מת בשנת 1200 לספירה). שום בקי בספרות היהודית אינו מכירו בתואר "מנחם הגדול". רוֹקְלִינְג מעניק לו תואר זה כרקע להבל שהוא שם בפיו. שנת המוות 1200 שגויה; בשנה ההיא הוא טרם נולד.

עמ' 49: אברהם אבינו עצמו עסק בכישוף ולימד אותו לאחרים; על צווארו נשא אבן טובה שבעזרתה היה יכול לרפא כל חולה.

רופא יהודי, ד"ר גֶדְעוֹן בֶּרֶקֶר, הראה בחיבורו "הטרנסצנדנטלי, המאגיה ודרכי דיפוי מאגיות בתלמוד" (1850) איזו ערמת אמונות טפלות נאגרה בתלמוד. בתחום זה, הדמונולוגיה של כתבי הברית החדשה היא נס של טוהר מאופק ושל עצמאות;

[29] אך באותה שורה עם התלמוד עומדים הספרים החיצוניים — החל בספר חנוך ואילך — הנכרכים סביב כתבי הברית החדשה כצמחי רעל טפיליים.

בפרקים על המלאכים, השדים והסודות מערבב רוֹהֶלִינְג הכול יחד, בלי להבחין בין התקופות ובלי להבחין בין רעיונות של יחידים לאמונות עממיות. כך הוא אף כולל את ההשקפה האריסטוטלית מימי הביניים שלפיה גרמי השמים הם ישויות בעלות נפש.

גם שתי האמירות שלעיל על אברהם נמסרות בצורה עקומה ולא מדויקת. התלמוד בסנהדרין צא ע"א אינו אומר שאברהם עסק בכישוף. מובאת שם אמירת יחיד שלפיה מסר אברהם לצאצאיו הערבים, בני הענפים הצדדיים של משפחתו, את סוד עולם השדים, ולכן הם בקיאים בו כשם שחברי הסנהדרין חייבים להיות בקיאים בו (סנהדרין יז ע"א). כך יש להבין שם את חמש המילים. ואילו הקטע האחר, בבבא בתרא י ע"ב, מן היפים שבתלמוד, אומר כך: "אבן טובה הייתה תלויה בצווארו של אברהם אבינו; כל חולה הרואה אותה מיד מתרפא. ובשעה שנפטר אברהם אבינו מן העולם, תלאה הקדוש ברוך הוא בגלגל חמה." הכוונה היא לבשורת האל האחד, האמיתי והחי. אחרי שאברהם ייסד אותה, אנו שומעים יום-יום ובכל מקום את השמים מספרים כבוד אל, ואת הרקיע מגיד מעשה ידיו.

עמ' 55: המשיח יקבל מתנות מכל העמים, ורק מן הנוצרים לא יקבל.

הדברים לקוחים מַאֲיִן מֶנְגֶר, כרך ב, עמ' 766. בקטעים הנידונים נאמר: רק ממלכות אָדום לא יקבל. לפי אחת הגרסאות, זו באה אל המשיח בהנחה שמאחר שקיבל מתנות ממזרים ומכוש, קל וחומר שיקבל מֶהָאֲדוֹמִים, אחי ישראל. כך בפסחים קיח ע"ב. אחי ישראל הם הָאֲדוֹמִים הממשיים, ובשום אופן לא הרומאים. אך אפילו נניח שמלכות אָדום כאן היא כינוי מוסווה למלכות רומי, הרי שכפי שמראה עמ' 767 אצל אֵיִן מֶנְגֶר, הכוונה לרומא

שהחריבה את ירושלים ואת המקדש עד היסוד — ולא לרומא הנוצרית. ואף אילו הייתה מלכות אָדום רומא הנוצרית, מדובר במלכות כמלכות. הניסוח שלעיל הוא סילוף מגמתי.

עמ' 58: אכן, בעיני התלמוד הלא־יהודים הם כלבים, שהרי על החגים הקדושים הוא כותב, בפירושו לשמות יב, טז, שהם נועדו לישראל, לא לזרים ולא לכלבים. רבי משה בן נחמן חוזר על כך בחילוף נוסח: לכם ולא לגויים; לכם ולא לכלבים נועדו החגים. כך גם רש"י לשמות יב במהדורת וֶנֶצְיָה, ואילו בחומש אֶמְסֶטֶרְדָם משמיט פירוש רש"י את התוספת "ולא לכלבים".

החץ המורעל נופל ארצה בלי לפגוע, שכן הקנאות מצויה כאן בצדו של המאשים והיא מעוותת אותו — אף שגם בלאו הכי הוא עיוור מכדי להבין טקסטים תלמודיים ולהעריכם. הכלבים שם הם כלבים ממש, שהתורה התלמודית מגלה כלפיהם לב רגיש לא פחות מאגודות צער בעלי חיים שלנו.

[31] הוראת המקרא היא: ביום החג הגדול "אֶף אֲשֶׁר יֹאכַל לְכָל נֶפֶשׁ הוּא לְבָדוּ יַעֲשֶׂה לָקֶם". מכאן עולה השאלה אם "כל נפש" כולל גם את צורכיהם של מי שאינם חוגגים — למשל זרים המשרתים בבית ישראל — או את צורכי חיות הבית, למשל הכלבים. המקורות העיקריים לדיון בשאלה זו, שעל פיהם יש להבין את הקטע במגילה ז ע"ב, הם המכילתא לשמות יב, טז והתלמוד הירושלמי, ביצה פרק א, הלכה יא. במקום "גויים" ו"נוכרים" מופיעה לסירוגין המילה התמימה "אחרים", ובמקום "כלבים" מופיעה "בהמה". מן המקבילה בתלמוד הירושלמי ניכר שאכן מדובר במזון לבהמות — שעורה וכיוצא בה.

רש"י מצדד בסוברים שמזון לבהמה כלול בהיתר, אך שהמילה "לכם" מוציאה מכללו מזון לעובדי אלילים. משה בן נחמן, לעומת זאת, מוציא מן ההיתר גם מזון לבהמה. זו מחלוקת המתחייבת מלשון החוק בשמות יב, טז. אמנם במילות התרגשות, שבהן הרגש מדבר, עובדי האלילים נקראים לעתים נדירות "כלבים". הרי אדוננו עצמו נוקט עמדה לאומית־דתית זו כלפי האישה הכנענית, אף שהוא מרכך את הביטוי הקשה (מתי טז, כו). אולם כינוי עובדי אלילים בשם זה בלשונה העניינית והמונחית של פרשנות החוק הוא דבר שלא נשמע כלל.

[32] עמ' 69: רב יהודה אומר שרב אמר כי מותר לאדם (כלומר ליהודי) להלוות בריבית לבניו ולבני ביתו, כדי שיטעמו את טעמה של הריבית... חינוך ערמומי ומחושב לעסקי נשך.

לשם מה ההערה הזדונית "אדם, כלומר יהודי"? כלום אי־אפשר היה לפרש כך גם את ויקרא א, ב? בבבא מציעא סב ע"א אנו קוראים: "שניים שהיו מהלכים בדרך וביד אחד מהם קיתון של מים; אם שותים שניהם — מתים, ואם שותה אחד מהם — מגיע ליישוב." בן פטוֹרָא פוסק: "מוטב שישתו שניהם וימותו ואל יראה אחד מהם במיתתו של חברו." האם גם שם הכוונה בהכרח לשני יהודים? והאם בתלמוד הירושלמי, נדרים פרק ט, הלכה ד, אין לומדים מ"זה סִפֵּר תוֹלְדֵת אָדָם" (בראשית ה, א) שכל בני האדם מוצאם באחד, ומסיקים מכך שמצוות אהבת האדם היא המצווה הראשית והיסודית?

אולם המובאה שלעיל, וכל המסקנה שהוסקה ממנה, הובנו שלא כהלכה. לדעת רב יהודה, ההלוואה בריבית לקרובים לא נועדה להטעים להם את ההנאה שבקבלת ריבית, אלא להמאיס אותה עליהם: "כדי שידעו כמה

מצטער ומיצר הנותנו, ויבינו כמה עונשו גדול" של הנוטל ריבית. כך מסביר רש"י. ומדוע משמיט רוקל'ינג את העובדה ששם, בבבא מציעא עה ע"א, מיד לאחר הבאת דעת רב יהודה, הגמרא דוחה אותה כאמצעי פסול העלול להביא בקלות לידי חטא? אם אחרים נוהגים בערמה, הבה לא ננהג בערמה גם אננו!

[33] עמ' 75: *...non est reus laesae virginitatis ...* [אינו אשם בפגיעה בבתולים].

הערה זו על המובאה הלטינית מבקשת לומר שעל פי התלמוד פגיעה מינית בילדה שטרם מלאו לה שלוש שנים אינה חטא הראוי לעונש. האם אפשר בכלל להעלות על הדעת שהנחה מחרידה כזאת נכונה? הקטע — שלשם הבנתו הכללית אני מפנה לספרו של לאופולד לעף, רבה המנוח של סגד, "תקופות החיים בספרות היהודית" (1875), עמ' 109–175 — הובן שלא כהלכה מן היסוד. את המשפט האחרון במשנה יש לקשור אל תחילתה, ולא אל הדברים הסמוכים שלפניו.

תורת משה מאיימת בעונש מוות על משכב זכר עם קטין, והדין הפלילי התלמודי — בסקילה. ואולם התעללות מינית בילדים היא פשע המצוי לחלוטין מחוץ לאופקו של התלמוד. המקרה שאינו נדיר בימינו, שבו מי שהופקדה בידם השמירה על התום מנצלים את הדבר למעשי פשע נסתרים, אינו מוכר שם כלל. רק דמיונו הטמא ורשעותו משולחת הרסן של רוקל'ינג קוראים אל תוך התלמוד פטור מעונש על מעשים כאלה.

ה. מסקנות מסולפות

V. Falfche Confequenzen.

[34] עמ' 40: התלמוד אומר בלי כחל ושרק שמותר לחטוא, ובלבד שיעשה אדם זאת בסתר.

לא; האמרה הידועה לשמצה *si non caste tamen caute* — אם לא בצניעות, לפחות בזהירות — לא נולדה במוח תלמודי. עיקרון תלמודי הוא שאפילו דבר שאינו חטא נעשה חטא אם הוא גורם לחילול השם, ושחומריו של דבר שהוא חטא כשלעצמו גדלה בכך לאין שיעור; שכן מוטב היה לאדם שלא יבוא לעולם משיחלל את כבוד בוראו.

בהתאם לכך אומר רבי אֵילֵעָאי הזקן בחגיגה טז ע"א: "אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו, ילך למקום שאין מכירין אותו, וילבש שחורים ויתעטף שחורים, ויעשה כמו שלבו חפץ — ואל יחלל שם שמים בפרהסיא." זו אמירתו של יחיד בתלמוד, ובכל מקום היא מובאת בשמו של אותו יחיד. מולה עומדת אמירתו של אחר: "כל העובר עבירה בסתר כאילו דוחק רגלי שכינה." שם אין מצליחים ליישב את שתי האמירות; אולם התלמוד אומר בכל דרך אפשרית שדבר שהוא חטא כשלעצמו אינו חדל להיות חטא משום שנעשה בלי לעורר שערורייה בפומבי. למשל: כאשר אדם עובר עבירה בסתר, הקדוש ברוך הוא מכריז עליו בגלוי (סוטה ג ע"א); וכן: "כל דבר שאסרו חכמים מפני מראית העין, אפילו בחדרי חדרים אסור" (ביצה ט ע"א ובמקומות נוספים).

[35] עד כמה מחמירים היו האנשים שְׁרוּקֵלִיגְנִי מטיל בהם חשד אפשר לראות, למשל, בסיפור המובא בסנהדרין עה ע"א. אדם אחד נתן עיניו באישה, ואהבה

טמאה הביאה אותו לידי מחלה. שאלו ברופאים, ואלה אמרו שאין לו תקנה אלא אם יותר לו להתקרב אליה בגופו. החכמים פסקו: ימות ואל תיבעל לו. אמרו הרופאים: לפחות תעמוד לפני ערומה. והחכמים: ימות ואל תעמוד לפני ערומה. אמרו הרופאים: אם כן, לפחות תניחו להם לשוחח זה עם זה מאחורי גדר. והחכמים: ימות ואל תספר עמו מאחורי הגדר.

עמדת התלמוד בעניין זה תואמת את דברי אדוננו בדרשת ההר, מתי ה, כז ואילך. שכן בברכות סא ע"א אנו קוראים: "המרצה מעות לאישה מידו לידה כדי להסתכל בה — אפילו יש בידו תורה ומעשים טובים כמשה רבנו, לא יינקה מדינה של גיהנום."

עמ' 60: על פי התלמוד מותר לרמות את הרשעים, שכן כתוב: "עם נבר תתברר ועם עיקש תתפתל."

הקטעים המצוטטים אינם מבקשים לקבוע כלל כללי. הם רק מספרים כיצד התחייב יעקב לגבור בערמה על ערמתו של לבן, וכיצד הצדיק את עצמו בעשותו כן.

[36] מלבד זאת, עיקרון תלמודי הוא שאסור להטעות לא־יהודי ושאין לומר לו, אפילו הוא עובד אלילים, שום דבר שקר — אף לא שקר של נימוס (בבא קמא קיג ע"ב; חולין צד ע"א). הרמב"ם מסכם את ההוראות התלמודיות הנוגעות לכך בהלכות דעות ב, ו:

אסור לאדם להנהיג עצמו בדברי חלקות ופיתוי, ולא תהיה אחת בפה ואחת בלב, אלא תוכו כברו והעניין שבלב הוא הדבר שבפה. ואסור לגנוב דעת הבריות, ואפילו דעת הנוכרי. כיצד? לא ימכור לנוכרי בשר נבילה

במקום בשר שחוטה, ולא מנעל של מתה במקום מנעל של שחוטה; ולא יסרהב בחברו שיאכל אצלו והוא יודע שאינו אוכל, ולא ירבה לו בתקרובת והוא יודע שאינו מקבל, ולא יפתח לו חביות שהוא צריך לפותחן למוכרן כדי לפתותו שבשביל כבודו פתח, וכן כל כיוצא בו. ואפילו מילה אחת של פיתוי ושל גניבת דעת אסור. אלא שפת אמת ורוח נכון ולב טהור מכל עמל והוות.

לאורך כל ספרו לועג רוקֶלִינג לרמב"ם הזה בכנותו אותו "הנשר" של בית הכנסת. מדוע הוא כה חד־צדדי — ולפיכך כה לא אמיתי — בבחירת הנוצות שהוא תולש ממנו?!

[37] עמ' 61: התלמוד מלמד: מותר להחניף לרשע בעולם הזה.

ההקשר שבו מופיע המאמר בסוטה מא ע"ב — והוא אינו מאמר של התלמוד אלא של רבי שמעון בן פאי בתלמוד — מעיד עדות נחרצת נגד החנופה. תחילה בא מאמרו של רבי נתן, שישראל התחייבו כליה משום שהחניפו למלך אַגְרִיפָּס; ובהמשך אומר רבי אלעזר שאפילו עוברים שבמעיי אמם מקללים את החנף. בין השניים עומד אותו מאמר של רבי שמעון, המנומק בישעיהו לב, ה: "לֹא יִקְרָא עוֹד לְנָבֵל נְדִיב, וְלִכְלִי לֹא יֵאמָר שׁוֹעַ." יש להביא את הנימוק הזה בחשבון. אצילות המעמד, הנפוצה מדי בזמננו ואינה מלווה באצילות האופי, תחדל בעולם הבא; אך בינתיים אין מנוס מלפנות לבעלי מעמד רם במילות כבוד שאין הם ראויים להן באמת. כאשר מבינים אותו נכונה, המאמר התלמודי אינו בלתי־מוסרי.

עמ' 67: משה התיר ליטול מן הלא־יהודי ריבית (מובן שלא ריבית בלתי הוגנת): "לנוכרי תשיך" (דברים כג, כ). לעומת זאת מלמדת שורה שלמה

של רבנים "שאינם טועים לעולם" כי משה אמר: חובה עליך ליטול מן הנוכרי ריבית.

הוולגטה, שהכנסייה הרומית מכירה בה כנוסח מוסמך, מתרגמת: *Non foenerabis fratri tuo ad usuram pecuniam nec fruges nec quamlibet aliam rem, sed alieno*. נקודה! כלומר: לא תלווה לאחיק בריבית — כסף, תבואה או כל דבר אחר — אלא לזר. היא אינה מבחינה אפוא בין "חובה עליך" לבין "מותר לך". נוסף על כך, גם הפרשנות היהודית הקדומה נעה בין הבנת הדברים כמצווה לבין הבנתם כהיתר.

[38] הפירוש "חובה עליך" מנומק בכך שבדרך זו תימנע קרבה מפתה ומסוכנת עם עובדי האלילים (בבא מציעא ע"א). ואותו "חובה עליך" אינו "מוכרח אתה", שכן פעמים רבות משבח התלמוד, על יסוד תהלים טו, ה, את מי שמלווה אף לעובדי אלילים בלא ריבית — למשל בבבא בתרא כד ע"א. אפילו המילה שמשמעה "ליטול ריבית" מתפרשת במשמעות "לתת ריבית" בבבא מציעא ע"ב. אשר לשיעור הריבית המותנית, נדרש במפורש שלא תעלה על הסכום הדרוש למלווה למחייתו (רמב"ם, הלכות מלווה ולווה ה, ב; השו"תוספות לבבא מציעא ע"ב).

עמ' 69: משה אסר לחלוטין ריבית לצורך צריכה בלבד בין יהודים, ולכן גם ריבית הנגבית בכותרות מדומות — בקיצור, אף נשך מוסווה (חטא בסתר).

אכן כך הוא; ואף על פי כן אין מקום לזעקות השבר הללו על הדרכים התלמודיות הנזכרות לעקוף את איסור הריבית המוחלט. גם את איסור הריבית המוחלט במשפט הקאנוני אי־אפשר היה לקיים. תאולוגים ומשפטנים כאחד ניסו להקהות את עוקצו המעשי באמצעות הבחנות דקות; אינספור תחליפים

להלוואה בריבית הומצאו כדי לעקוף את האיסור באורח שיטתי, או חודשו מתקופת המשפט הרומי הקיסרי. *Ob utilitatem publicam* — למען תועלת הציבור — הותר למעמדות מסוימים של בעלי הון, הפעילים במיוחד, להשתחרר מן המצווה בגלוי ובאופן מלא: בייחוד לסוחרים הכסף האיטלקים, ליהודים שהוגבלו לרכוש מיטלטלין, ואף לאנשי הכמורה עצמם (שופר, "חוק הברית מ־14 בנובמבר 1867: מחקר", לייפציג 1872).

[39] בתוך הכנסייה, התפתחות הנשך מתוך האיסור הקאנוני על נטילת ריבית הייתה זהה להתפתחותו בעם היהודי מתוך איסור משה. החוק האידיאלי התגלה כבלתי ניתן ליישום לנוכח המציאות המורכבת, כשם ששיתוף הרכוש בקהילה הנוצרית הקדומה בירושלים התקיים רק זמן קצר. אולם אין לערער על כך שהתלמוד דוחה את הנשך ממש בכל תוקף. הצהרת איגוד הקהילות היהודיות־גרמניות משנת 1879 — "היהדות מצרה על תופעת הנשך כתופעה הזרה לה ועוינת אותה, ואינה יכולה להכיר במי שעוסקים בעסקים כאלה כבניה האמיתיים" — אינה מנוגדת לרוח התלמוד.

עמ' 81 ואילך: כאשר השלטון הנוצרי מחייב את היהודי התלמודי להישבע, אי־אפשר שלא לחשוב, לאור העקרונות שנידונו, שהיהודי אינו רואה עצמו מחויב לומר את האמת מפני שכפו עליו את השבועה.

אמת היא: בעניין שבועה שנכפתה ובעניין ההסתייגות שבלב (*reservatio mentalis*) המותרת, התלמוד כולל כללים ודוגמאות הראויים לגינוי ממש ככללי המוסר הקוואיסטי של מסדר הישועים — כללים הראויים לגינוי לפחות באותה מידה, ושאפשר להצדיקם הרבה פחות. אך מה שרֹוֹהֶלֶיִג מסיק מאותם כללים ודוגמאות הוא רמיזה זדונית. בנדרים כה ע"א מחויב הנשבע

במפורש להישבע על דעת השלטון הדורש את השבועה, תוך שלילת פרשנותו הסובייקטיבית. ושום ספר הלכה ומוסר רבני אינו מתיר לאדם להישבע בבית משפט, או בכל מקום אחר, שבועה שמטרתה אובדנו של הזולת או גרימת נזק לו.

[40] עמ' 83: עוד מלמדת שורה של ספרים יהודיים כי היהודי מאמין באמונה שלמה שביום הכיפורים יימחלו לו כל חטאיו, גם החמורים ביותר ובהם שבועות שקר, בלא שנאמר דבר על חובה כלשהי להשיב את הגזלה; גם הנוצרי מאמין במחילת החטאים, אך הוא יודע שהתנאי ההכרחי לה הוא השבת הרכוש ותיקון הכבוד הפגוע של הזולת.

“הנוצרי”! אילו הייתה גאוותו בכך שלדעתו המחילה תלויה בתנאי הזה, הייתה זו גאווה מטופשת ששורשה בבורות — לשם אמיתות מוסר נדושות כאלה לא היה צורך בקורבן גולגותא. משנה יומא ח, ט אומרת: “האומר אחטא ואשוב, אחטא ואשוב — אין מספיקין בידו לעשות תשובה. אחטא ויום הכיפורים מכפר — אין יום הכיפורים מכפר. עבירות שבין אדם למקום, יום הכיפורים מכפר; עבירות שבין אדם לחברו, אין יום הכיפורים מכפר עד שירצה את חברו.”

מפרש אחד, רפאל פִּיֶּרְסֶטְנֵטל, מעיר על כך: “כפרה תיתכן רק לאחר שהושב על כנו הדין שנפגע; שאם לא כן, תבוא הכפרה על חשבון הנפגע ותהיה עוול כלפיו. אולם לעתים הפגיעה היא מן הסוג שאי־אפשר לתקנו בשום דרך, כגון הוצאת דיבה. במקרה כזה יש לפייס את הנפגע, והתלמוד מחייב את האחרון להתפייס.”

אשר לביטול השבועות שכבר נשבע היהודי, שאותו הוא מבקש בתפילת "כל נדרי" בערב יום הכיפורים, התוספת "דְאָסְרָנָא עַל נְפִשְׁתָּנָא" — כלומר, שאסרנו על עצמנו — מגבילה במפורש את הביטול לשבועות שאדם נשבע מרצונו החופשי כלפי עצמו:

[41] התחייבויות עצמיות שניטלו בשבועה ואחר כך הוכרו כחטא או כבלתי ניתנות לכיצוע. שבועות בבית משפט והתחייבויות כלפי הזולת שניטלו בשבועה בידיעתו אינן נכללות בו.

הפרופסור היהודי-נוצרי קָרַל אָנטוֹן מֶהֶלְמֶשְׁט אומר בספרו על שבועת היהודים (בְּרֵאוֹנְשׁוֹוִיג 1756), סעיף 65 ואילך:

מר אֵיזֶנְמַנְגֶּר מביא, כהוכחה לכך שנוסח "כל נדרי" מתיר ליהודים את שבועותיהם המשפטיות כלפי נוצרי ובכך מפתה אותם להישבע לשקר, את הספר שכתב יוֹהָאֵנִס וְשְׁמִידְט נגד היהודים ושמם "רעל דרקון אש ומרת פתנים זועמים". הכותרת לבדה כבר מעבירה צמרמורת קרה בכל איברי... לא אבקש לחלוק על כך שיתכן שיימצאו בקרב היהודים נפשות זדוניות המנצלות לרעה את הנוסח הזה, לא רק נגד נוצרים אלא אפילו נגד אחיהן שלהן. אולם כל נפש חסרת פניות רשאית תמיד לטעון שאין זו תכליתו הסופית של הנוסח — ובלבד שאין היא מבקשת בזדון להפיץ שקרים מסוכנים על אומה אחרת מתוך מרירות.

את ספרו זה של קָרַל אָנטוֹן אני ממליץ למר רוֹהֶלִינְג. "אני מודה", אומר המחבר בהקדמה,

[42] "כי אני אוהב את היהודים מפני שנולדתי וגדלתי בקרבם, ואני אוהב אותם עוד יותר מפני שמתוכם בא ישוע שלי, ישועת העולם. אכן, עם פאולוס הקדוש אני אוהב אותם אהבה כה עמוקה, עד שבכל יום אני מבקש לראותם מצורפים לצרור הצדיקים והקדושים. למענם אפוא ולמען האמת כתבתי את דברי ההפרכה האלה; שכן הידיעות שמביא מר אייזנמן נראו לי — לנוכח זמנים מסוימים העלולים לבוא — מסוכנות כל כך ליהודים, עד שהן יכולות להעמידם בסכנת החיים הקיצונית ביותר ובייסורים האכזריים ביותר, אם יתקבלו האשמותיו כאמת."

"קשים גרים לישראל כספחת", אומר פתגם תלמודי. בהדרכתו של אייזנמן, רוהלינג שואב מכתביהם של מומרים כאלה, שנעשו כספחת לכנסייה.

ו. שימושים בלתי הוגנים

VI. Unbillige Verwerthungen.

[43] עמ' 55: כאשר יבוא המשיח, אומר התלמוד, תוציא הארץ עוגות ובגדי צמר, וגם חיטה שגרגירה עבה כשתי כליות של השוורים הגדולים ביותר.

תיאורים משיחיים־מילנריסטיים כאלה, שמובן מאליו שאין להבינם פשוטם כמשמעם, נמסרים גם כאמירותיו של פפיאס, בישוף הִיִּראפּוֹלִיס; והוא אף מייחס אותם למסורת שמקורה בתלמידיו הישירים של האדון: "אז יצמחו גפנים שכל אחת מהן תישא עשרת אלפים זמורות, כל זמורה עשרת אלפים ענפים, כל ענף עשרת אלפים שריגים וכל שריג עשרת אלפים אשכולות; כל אשכול יניב עשרים וחמש מידות יין, וכאשר יבקש אדם לתפוס אשכול אחד יקרא אליו אשכול אחר: אני טוב ממנו, קח אותי", וכן הלאה. כיצד יש להבין את השינוי הזה מראה גמליאל, רבו של השליח פאולוס, בשבת ל ע"ב. אין זה צודק או הוגן לבקש להלעיג את התלמוד בגלל ציורי דמיון כאלה של אחרית הימים.

עמ' 58: התלמוד אומר שזרעו של זר שאינו יהודי הוא זרע בהמה.

זו אינה אמירה של התלמוד עצמו אלא של מפרש מימי הביניים. כדי להבינה יש לדעת איזו תמונה מצייר התלמוד של עובדי האלילים: שקיעה בכל זוועות התאוה הטבעית והבלתי טבעית. אך הוא גם מבחין בין עובדי אלילים ששכחו את אלוהים לבין אלה שלא שכחוהו (סנהדרין קה ע"א).

[44] עובד אלילים כזה מאשקלון זוכה בקידושין לא ע"א ובמקומות נוספים לשבח כמופת של אהבת הורים. עם זאת, אכן מצויות בתלמוד אמירות נוקשות ומסמרות שיער. עליהן אומר הרב פאסל מפרוסניץ בספרו "תורת המידות והמשפט התלמודית" משנת 1848: "אם אמירות כאלה מכוונות נגד עובדי אלילים באשר הם, הריני דוחה אותן בזעם."

ושמואל הולך־היים, הלוחם העקבי למען הרפורמה, מרחיק לכת הרבה יותר בחיבורו הראוי לציון "חוקי הטקס במלכות המשיח" משנת 1845 ומניח את הגרזן על השורש: "מה שבתורת משה נוגע ליחסו של הישראלי, כאדם, אל אלוהים — כיחסו של ילד אל אביו שבשמים — הוא דתי באופן מוחלט, ולכן נצחי. אולם מה שנוגע ליחסו של הישראלי, כעם נבחר ומיוחד, אל אלוהיו ואדונו, הוא דתי באופן יחסי וחייב לחדול לגביו ברגע שהישראלי שב אל היחס האנושי הכללי."

גם זו דעתנו. דת הברית הישנה היא דת ההתגלות בשלב המקדים הלאומי שלה. אולם הולך־היים מייחל לדת המשיחית שתפרוץ את גבולות הלאומיות בעתיד. בעינינו הנצרות היא הדת המשיחית. מאז באה לעולם, אומרים בני האדם באשר הם את מה שמלאכי ב, י אומר בשם ישראל: "הֲלוֹא אָב אֶחָד לְכָלנוּ?"

[45] עמ' 65: התלמוד אומר: מי שמחזיר לגוי את אבידתו, אלוהים לא יסלח לו.

הקטע בסנהדרין עו ע"א קוצר כאן כדי שיהיה דוחה יותר. אמנם התלמוד מסיק מדברים כב, ג שאין להשיב לעובדי אלילים את אבידתם, כדי שלא לחזק בכך את כוחם. אך מצד אחר הוא ממליץ על השבת האבידה ומשבח אותה

בכל מקום שבו היא מביאה כבוד לאלוהים, ואוסר שלא להשיבה כאשר הדבר יביא לחילול השם.

לכאן שייך הסיפור היפה על שמעון בן שטח, שהתפרנס מסירוק פשתן, ותלמידיו קנו למענו חמור מִסְרָקָנִי אחד ומצאו מרגלית תלויה על צווארו. הם הביאו אליו את החמור, הושיטו לעומתו את המרגלית וקראו: עכשיו שוב אינך צריך להתייגע כל כך! הוא שאל: האם הבעלים יודע עליה? "לא", השיבו. אמר להם: אם כן, לכו והחזירו לו אותה (ירושלמי, בבא מציעא ב, ה).

יהודי החי בקרב נוצרים ומבקש לנהוג על פי הכלל התלמודי בעניין אבידתו של עובד אלילים ייחשב, גם מנקודת מבט תלמודית, למחלל שם אלוהים; וזאת מלבד העובדה שמעשהו יעמוד בניגוד לחוק המדינה, שהתלמוד מכיר בו כמחייב. יתרה מזו, אפילו היהדות הלא־רפורמית בת זמננו הושפעה במידה זו מרוח הנצרות: היא מתנערת מכללי דין תלמודיים כגון זה העוסק באבידתו של עובד אלילים, ורואה בהם "חוקי עוול פסולים" (פאָסל, שם, עמ' 195).

עמ' 86: כך מסופר גם על רבי צְבִי הזקן, שניסה לשכנע את הנוצרים... ש"גוי" כלל איננה מילת גנאי; עד מהרה סוכל הניסיון בכך שפנו לישראלי הראשון שנקרה בדרך בכינוי "גוי". הישראלי הבין זאת היטב ואסר בועם רב לכנותו כך.

[46] איזה חוסר הבנה! כלום גם כתבי הברית החדשה אינם מבחינים בין ישראל לגויים (*ethnē*)? ישראלי המאמין במשיח אינו חדל להיות ישראלי, ונוצרי שמוצאו מן הגויים אינו חדל להיות גוי (*ethnikos*, או בעברית "גוי"). אכן, "גוי" איננה מילת גנאי. אפילו ישראל עצמו נקרא לעתים "גוי" בברית הישנה; "גויך" מכנה אותו המתפלל אל אלוהים בתהלים קו, ה. "גוי" מציין

כשלעצמו את העם ואת בני העם, ואינו כינוי גנאי. היהודי יכול אמנם לעשותו לכינוי כזה, כשם שבפי מסיתי השנאה ליהודים נעשית המילה "יהודי" לכינוי גנאי.

רבי צְבִי הזקן צודק אפוא. אלא שאין לי הכבוד להכירו, שכן יש רבנים קדומים רבים ששמו צְבִי — *Zebi*, לא *Zevi*.

עמ' 88: כמה דפים הלאה [במסכת עבודה זרה] נזכרים הפולחן הנוצרי, הכמרים (המכונים *rasi*), נרות וגביעים, והכול נקרא עבודה זרה.

הבקי בתלמוד מזהה מיד שהדבר אינו כתוב בתלמוד, ולו משום שהכינוי היהודי הרגיל לכומר הנוצרי על שם הַטּוֹסְטוֹרָה שלו, כלומר קְגָלַח (*galûach*), זר לתלמוד לחלוטין. הקטע שאליו מתכוון רוֹהֶלֶיִנְג נמצא בתוספות לעבודה זרה יד ע"ב, שם נשאלת השאלה אם מותר ליהודי למכור לנוצרי בזמן חגו לבונה, שעווה וכיוצא בהן. התשובה שלילית, משום שבכך יסייע לפולחן הנוצרי. לא התלמוד אומר זאת אלא מפרשו מימי הביניים.

[47] איננו מבקשים לטשטש זאת. המשפט התלמודי אינו סובלני, ובימי הביניים פנתה ההסתגרות העצמית הגאה, שניזונה מן התלמוד, נגד הכנסייה. בתלמוד עצמו הכנסייה נמצאת כמעט לחלוטין מחוץ להיקפה של החשיבה המשפטית המפורטת שלו. הוא אינו מדבר בשום מקום על בעלי טוֹסְטוֹרָה נוצרים. אין לערבל יחד אמירות שיותר מחמש מאות שנה מפרידות ביניהן.

ויש לתת את הדעת לרושם שהיה מוכרח להתקבל אצל היהודי מן הפולחן הנוצרי, וממנו — מן הנצרות כולה, בסביבה קתולית־רומית וקתולית־יוונית! משום כך, מאז הכרתי בישוע את המשיח והוא העיד על עצמו לפניי, אני תומך

במפעל המיסיון שמטרתו להעיד בפני היהודי על הנצרות במהותה האמיתית המתועדת. ואני סבור: אילו היו עיניו של העם שאנו אוהבים באהבה שבה אהב אותו ישוע פקוחות, היה מכיר באיזה צד נמצאים ידידיו הכנים והנאמנים ביותר.

עמ' 101: היהודי א' אמר למ', נוצרי, בארבע עיניים: הדת הנוצרית אצילית, מפני שהיא מצווה לאהוב אפילו את האויב; אך הדת היהודית מעשית יותר, מפני שהיא מתירה לי לבעוט בגבם — גם אם רק כעבור שנים — משום שהם דרכו היום על רגלי.

מי שאמר זאת היה אדם בור וחצוף, גם אם בן מעמד רם ועשיר. לא, אין זה ההבדל בין היהדות לנצרות. אמנם הנצרות חרתה על דגלה, יותר מכל דת אחרת, את ההתגברות על העולם העוין באמצעות כלי הנשק של התפילה והדמעות — הנצרות המתועדת, הנצרות על פי המופת והדרישה של המשיח. אבל גם התלמוד אומר ביומא כג ע"א ובמקומות נוספים:

[48] "הנעלבים ואינם עולבים, שומעים חרפתם ואינם משיבים, עושים מאהבה ושמחים בייסורים — עליהם הכתוב אומר (שופטים ה, לא): 'וְאֶהְיֶה כְּצֶאֱת הַשֶּׁמֶשׁ בְּנִבְרָתוֹ'."

ובבבא קמא צג ע"א: "לעולם יהא אדם מן הנרדפים ולא מן הרודפים, שאין לך נרדף בעופות יותר מתורים ובני יונה, והכשירן הכתוב לגבי מזבח." שם אנו קוראים גם, בקשר ליחסו של אבימלך לשרה: "אל תהי קללת הדיוט קלה בעיניך"; ומובהר שגם קללה כזאת, אם היא מוצדקת, אינה נשארת בלי השפעה. כלל הנקרא בסנהדרין מט ע"א וחוזר פעמים רבות אומר: "תהא מן

המקוללים ולא מן המקללים." כיצד יכולה אפוא אמירתו של כסיל מרושע
להוכיח דבר כלשהו?

ז. דברים מפלצתיים מפינות נידחות

VII. Monstrositäten aus entlegenen Winkeln.

[49] עמ' 43 ואילך: חכם מחכמי ישראל שמע פעם את אלוהים קורא: אוי לי, מי יפר לי את שבועתי? וכאשר סיפר הרב זאת לעמיתיו, קראו לו חמור על שלא הפר בעצמו לאלוהים את השבועה. ואולם בין השמים לארץ עומד מלאך רב־עוצמה ושמנו מי, היכול להתיר לאל הקדוש את כל שבועותיו ונדריו ולזכותו מהם. — כשם שאלוהים נשבע שבועה רעה, כך לפי התלמוד גם שיקר כדי להשכין שלום בין אברהם לשרה; ומשום כך, מוסיף התלמוד, מותר לשקר למען השלום.

אין בכוונתנו להכחיש את הדרכים הרבות שבהן התלמוד מייחד את אלוהים, אך כל הדברים שלעיל הם סחורה כוזבת שחוממה מחדש מתוך אייזנמןגר. שכן: ראשית, סיפור החמור הוא אחד מסיפורי מִיִּנְכָה־אֶת־הַבּוֹרֶלֶסְקִיִּים אך רבי המשמעות של רַבָּה בַּר בַּר חֲנָה, המתענג על מעשיות דמיון הרפתקניות; שנית, המלאך מי הוא רעיון פרטי ומבודד לחלוטין של מקובל מְקַרְקֹב שמת בשנת 1603; ושלישית, הטענה שעל פי התלמוד שיקר אלוהים ושמותר לשקר למען השלום היא בעצמה שקר.

הקטע בבבא מציעא פא ע"א, שעליו מעמיסים את הכלל הבלתי־מוסרי הזה ואת הנימוק המגדף ההוא, כולל כלל תמים של נימוס והליכות, הנשען בשניות מעודנת על בראשית יח, יב ואילך. שם מסופר: "וַתִּצְחַק שָׂרָה בְּקִרְבָּהּ [למשמע ההודעה על אימהותה הקרבה] לֵאמֹר: אַחֲרֵי בְלָתִי הִיָּתָה לִי עֶדְנָה, וְאֵדֹנִי זָקֵן. וַיֹּאמֶר ה' אֶל אַבְרָהָם: לָמָּה זֶה צִחָקָה שָׂרָה לֵאמֹר: הֲאֵף אֶמְנָם אֵל, וְאֵנִי זִקְנָתִי?"

[50] ה' חוזר על הסתייגותה של שרה בצורה המסירה את מה שהיה עלול לפגוע באברהם: הוא מציב את זקנתה של שרה עצמה במקום זקנתו של אברהם. על כך מעיר הפרשן המצוטט שם בתלמוד: "גדול השלום, שאפילו הקדוש ברוך הוא שינה בו" — שינה את הביטוי. אין כאן ולו הברה אחת על שקר. ה' חוזר על מחשבתה של שרה בצורה שאמיתותה אינה פחותה מזו שנמסרה בפסוק הקודם.

גם במקומות נוספים שם בתלמוד מסיקים מביקור שלושת המלאכים באוהל אברהם כללי נימוס דקים מסוגים שונים. האין זו הוצאת דיבה לקרוא לתוך ההקשר התמים הזה סתירה מופקרת לדברי האל בשמואל א טו, כט: "וְגַם יִצְחָק יִשְׂרָאֵל לֹא יִשְׁקָר"? כפי שכתבי הברית החדשה אומרים (טימותאוס ב ב, יט): "יְסוּד הָאֱלֹהִים הָאֵיתָן עוֹמֵד וְחוֹתְמוֹ זֶה: יָדַע ה' אֶת אֲשֶׁר־לוֹ; וְעוֹד: יְסוּד מַעֲוֵל כָּל הַקּוֹרֵא בְּשֵׁם הַמְּשִׁיחַ" — כך אומר התלמוד: השקר והעוול הם זוג עוין; לשונות שקר נבזות אפילו בעיני מי ששכרו אותן; חותמו של אלוהים אמת ושמו אמת (ירושלמי, סנהדרין א, א).

[51] עמ' 53: לאחר המוות נודדת נשמת היהודי לגוף אחר, וכן הלאה.

גם זו מפלצת מפיינה נידחת. תורת גלגול הנשמות היא קבלית בלבד; כל המקורות 'שורה'לינג מביא בהערה מתוארכים לסביבות שנת 1650. אמנם אַבְרָהָם הַסְפַּרְדִּי עוֹיֵן מאוד את הנצרות — אך אל נשכח שהאינקוויזיטור הגדול תומאס דה טורקמדה עמד מולו כנציג הנצרות — והוא מבקש לשווא עדויות עתיקות לתורת גלגול הנשמות, שהייתה דעתו הפרטית. בשני התלמודים אין ולו הברה אחת מן הדוגמה הקבלית הזאת, שאפילו בקבלה

עצמה אינה מקובלת בלא התנגדות. המילה העברית לנדידת הנשמה, "גלגול", אינה ידועה כלל לתלמוד במשמעות זו.

היהודי התלמודי באשר הוא אינו יודע אפוא דבר על גלגול נשמות. משום כך אין לו שום זכר ב"מערכת התאולוגיה של בית הכנסת הקדום" מאת וֶבֶר. אך בטלאים הססגוניים של מעיל השוטים שְׂרוּהֶלִינג תופר ליהודי התלמודי שלו מתוך אֵיזֶנְמַנְגֶר, אסור היה שגם קרע זה יחסר. הרי הוא מעצים את הרושם המגוחך בצד הרושם המרתיע.

עמ' 56: אין זה דבר של מה בכך שבארצות נוצריות מותר לישראלי להשמיץ בפומבי את הגואל כאליל, כמי שנולד בזנות ונולד בניאוף.

רוֹהֶלִינג מסתמך כאן על דרשה שנשא הרב הצרפתי אֶוּגוּסְט פֶּבִּיוס ב־5 בספטמבר 1842, שנדפסה בֶּלִיִן וכותרתה *Offrande au dieu de l'Univers* [מנחה לאלוהי היקום]. בגידוף הנצרות ואישיותו של המשיח היא מגיעה לקיצוניות שאין למעלה ממנה (ראו כתב־העת שלי "זרע התקווה", שנת 1879, עמ' 124–127).

[52] אילו היה המטורף הזה, המתפאר באות קין ומגדף את דמו של הבל החף מפשע, דוברו של העם היהודי, אכן לא היה אפשר לנוצרים וליהודים לחיות יחד. אך רוֹהֶלִינג עושה את פֶּבִּיוס לנציג היהדות בכך שהוא כותב לצדו את קטעי התלמוד על ישוע, שעליהם יכול פֶּבִּיוס להסתמך.

אבל מה אומר התלמוד על ישוע בקטעים שהצנזורה השמיטה? ישוע נולד מחוץ לנישואים; היה תלמידו של יהושע בן פְּרִיָה; היה עמו במצרים, ומשם הביא מעשי כישוף; מורו נידה אותו לאחר ששבו לביתם; ומאוחר יותר נתלה

בלוד. זה הכול, או לפחות עיקר הדברים. נזכרת גם מרים קולעת שיער לנשים, אך באמת אין ודאות אם הכוונה לאמו של ישוע או למרים אחרת.

עתה יש לתת את הדעת לכך שיהושע בן פְּרִיָּה היגר למצרים בימי המלך החשמונאי אֶלְכְּסַנְדֵּר יְנָאי, שמת בשנת 79 לפני הספירה; כלומר, כמעט מאה שלמה מפרידה בינו לבין ישוע. די בעובדה אחת זו כדי לקבוע שביהדות התלמודים נעלמה אישיותו של ישוע בתוך ערפל של שמועות עמומות. כאשר קוראים שהוא נתלה בלוד — ו"נתלה" אינו כשלעצמו זהה ל"נצלב" — אפשר באמת להטיל ספק שהכוונה לישוע שלנו. אך אכן הכוונה אליו, אלא שהדברים הנאמרים עליו הם טירוף מבולבל.

יהודי בן המאה התשע־עשרה שהיה מבקש לצייר לעצמו את דמותו של ישוע מתוך קטעי התלמוד הללו לא היה ראוי באמת ליהנות מן האוויר ומן האור של התרבות הגרמנית, ואף לא הצרפתית. אך לאמיתו של דבר, גם הישראלי המשכיל בן זמננו מכיר את ישוע של ספרי הבשורה במידה המאפשרת לו לחשוב עליו באופן היסטורי ומכבד יותר.

[53] אנו מפנים את רוֹהֶלִינג אל הנובלות מאת לוֹדְוִיג קוֹמְפֶּרְט וְאֶמִיל פֶּרְנָנְדֵּס. שם ייוכח שאפילו יהודי בסביבה רומית, שבה פולחן הצלמים דוחה אותו, יכול לדבר על המשיח ועל הנצרות בלא לפגוע, ואף מתוך אהבה והעמקה.

עמ' 52: לפי "כל מורי היהדות", ברא אלוהים שש מאות אלף נשמות של יהודים, מפני שלכל פסוק במקרא יש שש מאות אלף פירושים וכל פירוש נוגע לנשמה אחת.

מקורו של רוה־לינג הוא ספרו של בּוֹדֶנְשֶׁץ, "חוקת היהודים בני זמננו", אָרְלֵינג 1748. באחד הקטעים המובאים שם מתואר, ובצדק, קיום הנשמות קודם לידתן כתורתם של כל חכמי ישראל. הקטע האחר מקורו בפרק מתוך ילקוט חדש, ובּוֹדֶנְשֶׁץ מוסיף מדעתו: "שגם כל מורי היהדות מסכימים עמו". אך ילקוט חדש זה לוקט בידי מחבר אלמוני מתוך ספרות הזוהר של ימי הביניים. אין זה מוסרי להטיל על הדת היהודית אחריות להבל שאין לו שום סימוכין אחרים ונמצא בספר שהופיע בִּלְוִיבֶלִין בשנת 1648. הדבר חסר מצפון ממש כפי שהיה ניצול כתביו של תאופֿרסטוס פֿרָצְלֶסוס לרעת הכנסייה הנוצרית כאילו היו כתבי האמונה הרשמיים שלה.

עמ' 93 ואילך: זה אפוא נוסח החרם: על פי פסק דינם של... וכן הלאה.

רק בורות גמורה יכולה לראות בדברים הבאים את נוסח הנידוי של בית הכנסת. זה תרגיל סגנוני מחריד מאת מקובל מעוות־מחשבה, שְׁבוּקֶסְטוֹרְף הביא מתוך כתב יד במילונו התלמודי.

[54] מאז 1864 מצויה בידינו מונוגרפיה מאת וִינְדֶר, רב המחוז של נֶאכּוֹד, על החרם בהתפתחותו ההיסטורית ביהדות. בין השאר מובא שם גם הנוסח שבו הוחרם שְׁפִינְזֶה בְּאֶמְסְטֶרְדָם ב' באב תט"ז (1656). רוה־לינג מתעלם מחיבורים כאלה ומגיש לקוראיו יצירה מפוברקת שמעולם לא שימשה בפועל, ושאפילו חסיד פולני נלהב היה רואה בה קוריוז מגוחך.

אחרית דבר

Nachwort.

[55] ביקורתי על "היהודי התלמודי" של רוהֶלִינג לא מוצתה בזאת. בקלות הייתי יכול לצרף להערות התוכחה האלה סדרה שנייה באותו היקף, ובנסיבות מסוימות אף אעשה זאת. אך אני מקווה שכבר הסדרה האחת הזאת תוכיח במידה מספקת לקוראים הפתוחים לשכנוע, כי "היהודי התלמודי" הזה הוא קריקטורה משוחדת ומגמתית. הבורות החזיקה בלוח הצבעים ושנאת הגזע מרחת יחד את הצבעים הצעקניים ביותר לכדי תמונת אימים; ולמראה מוכרח אדם לשאול כיצד יכלה גרמניה המכובדת של 1848 ושל 1871 להיות טיפשה כל כך ולהעמיד בשורה אחת עמה עם כזה, שכולו כביכול רשעות עקרונית.

יש ספר תלמודי ששמו אבות, כלומר "אמרות האבות", והוא כולל את אמרותיהם הנבחרות ואת תורות המוסר של גדולי בעלי הסמכות היהודים, משנת 300 לערך לפני הספירה ועד שנת 200 לערך אחריה. הוא חלק מן המשנה, וזה אלף שנה הוא גם חלק מן הפולחן היהודי: תקציר של תורת המוסר היהודית שנכלל בסידורי התפילה. רוהֶלִינג אינו מזכיר ספר זה ולו בהברה אחת. הוא כולל את היפוכן של כל אמרות "היהודי התלמודי" שלו, ולכן עובר עליו רוהֶלִינג בשתיקה. הרי ההסבר שנתן לוֹתֶר לדיבר השמיני — שעלינו "לא להוציא שם רע על רענו, אלא להצדיקו, לדבר עליו טובות ולפרש כל דבר לטובה" — אינו מצוי בקטכזם שלו של רוהֶלִינג.

[56] ימי הביניים הנוצריים לא היו עשויים לעורר ביהודים יחס ידידותי לנוצרים. לעיל הערנו שאין לצפות מהם לשינוי בעקרונות בלתי־אנושיים

קדומים. ואף על פי כן — הבה נשמע אילו קולות נשמעים אז, ולא בחיבורים פילוסופיים אלא דווקא בחיבורים מסורתיים.

רבי יהודה בן שמואל מְרַנְסְפוֹרָג, בסביבות 1190, בספר חסידיים:

אל תטעה איש בכוונה באמצעות מעשיך, ואף לא לא־יהודי. אל תהיה איש ריב עם הבריות, גם לא עם בני אמונה אחרת. נהג ביושר בעסקיך. אל תספר שביקשו לקנות ממך סחורה במחיר זה או אחר אם הדבר אינו נכון; אל תעמיד פנים שאתה רוצה למכור אם אין כוונתך לכך באמת — דברים כאלה אינם ראויים לישראל. אם בא אליך יהודי או לא־יהודי ומבקש ללוות ממך כסף, ואינך רוצה להלוות לו מפני שאתה מטיל ספק שיחזירו, אל תאמר שאין לך כסף.

אם נכרתה בין יהודים ללא־יהודים ברית לעזרה הדדית, חייבים הראשונים לעזור כאשר האחרונים מקיימים את התחייבותם. אם יהודי מבקש להרוג לא־יהודי, אך הלא־יהודי אינו מבקש להרגו, עלינו לעזור ללא־יהודי. אין לעשות עוול לאיש, גם לא לבן אמונה אחרת... במשא ומתן עם לא־יהודים נהג באותו יושר שאתה נוהג עם יהודים. העמד את הלא־יהודי על טעותו, ומוטב שתחיה מן הצדקה משתקח ממון זר ותמיט חרפה על השם היהודי.

[57] אם תראה בן אמונה אחרת עובר עבירה, מנע אותה אם הדבר בידך — יונה הנביא בנינוה יהיה לך למופת. אם רוצח נמלט אליך, אל תעניק לו מחסה, אפילו הוא יהודי. אם בדרך צרה ומשובשת תפגוש אדם נושא משא, פנה לו מקום, אפילו אינו יהודי. החזר את אבידתו של לא־יהודי המקיים את מצוות היסוד של בני נח; כבד אותו יותר מישראלי המזניח את תורת אלוהים.

אין ברכה בכספם של מי שקוצצים את המטבעות, עוסקים בנשך, משתמשים במידות ובמשקלות מרמה ואינם ישרים במסחר. ילדיהם ועוזריהם יצטרכו לגדוד ויגיעו עד פת לחם... אם רימו אותך במשקל שקר, גנבו ממך או העידו נגדך עדות שקר, אל תתפתה לנקום ולעשות כמותם. דום כאשר מגדפים אותך, ואל תניח לתלמידך ולבני ביתך להשיב בגידופים ובמכות למי שפגע בך. הסר ממך קנאה ושנאה. אם הטילו עליך מס מעבר ליכולתך, כך שעשירים ממך משלמים פחות, אל תגרום לך ולאחרים מריבות ומורת רוח בהתנגדותך — שתוק ועסוק בתורת אלוהים!

**רבנו בִּרְחֵי בן יוסף מִסְרֶגוֹסָה (בערך 1050–1100), בחיבורו הערבי חובות
הלבבות:**

הכלל הרביעי שעל הנכנע לפני אלוהים לקיים הוא זה: עליו להיטיב לבני האדם, לדבר עליהם טובות, לדון אותם לכף זכות ולא להוציא עליהם שם רע; ואם הם מדברים עליו רעות — לסלוח להם, אפילו אינם ראויים למחילה. כך דורש דבר אלוהים בקהלת י, כ, בתהלים נ, יט ובמקומות אחרים...

[58] מעשה בחסיד שעבר ליד נבלת כלב מצחינה. "כמה מסריחה נבלה זו!" אמרו לו תלמידיו. "כמה לבנות שיניה!" השיב, והתלמידים התחרטו על שדיברו בבזו כזה. אם ראוי לגנות דיבור לרעה על כלב מת, קל וחומר כמה מגונה לעשות זאת לאדם. [החסיד ההוא באגדה הערבית הוא עִיסָא אֶבְן מִרְיָם, כלומר ישוע בן מרים].

רבי אלעזר בן יהודה מוֹרְקֶס (מת ב־1238), בספרו קְרוֹקָה:

שמור על השלום בתוך העיר ומחוצה לה, כי טוב לכל יועצי שלום. היה ישר; אל תטעה איש בהעמדת פנים, בדברי חנופה ובשקר. מפני שהאדם משקר הוא מת בטרם עת. אלוהים ה' הוא אלוהי אמת; האמת היא האלִיף של בריאתו. הרבה בשתיקה מתוך יראת שמים, שכן ברוב דברים לא יחדל פשע. אך כאשר תדבר — דבר אמת, אל תהלל את עצמך והיה עניו.

רבי משה בן יעקב מקוסי, בספר המצוות שלו משנת 1245:

מי שמשקרים ללא־יהודים וגוברים מהם נמנים עם מחללי שם אלוהים, מפני שהם גורמים שיאמרו על היהודים כי אין בהם מוסר.

[59] כאשר טוב לישראלים, אל להם להתייגר ולשכוח את אלוהים ולייחס את כל הצלחותיהם לפועלם בלבד. אל יתנשא אדם בגלל יתרון שיש לו... הגאוותנים הם תועבה לאלוהים ולא יהיה להם חלק בנחמת ציון.

אסור לרמות במסחר ובמשא ומתן שום אדם, תהיה דתו אשר תהיה, או להטעותו במילים; אדרבה, יש לגלות לקונה את פגמיה של הסחורה... מי שעודנו טירון ביראת שמים ראוי שיאמר בכל יום בקומו: היום אהיה עבד נאמן לאל הכול־יכול; אזהר מכעס, משקר, משנאה, מריב ומקנאה; לא אנעץ עיניים בנשים ואסלח למי שפוגעים בי.

תוספות (משנת 1250 ואילך) לשמות כב, כה:

אם אינך משיב לעני את משכונו בערב, אינך ראוי לקבל בבוקר מאלוהים את משכונו שלך — את הנשמה.

ספר החינוך, מאת יהודי מאַראגון בין 1274 ל־1310:

כל קיפוח של אדם אינו רק פגיעה בו, אלא גם חטא לפני אלוהים... כל מלאכה מכובדת היא, גם זו המלכלכת ביותר למראית עין; אך יש לכלוך אחד הממיט קלון — לכלוך הנשמה.

מי שנתן הלוואה ויודע שהחייב אינו יכול לשלם, יתרחק ממנו כדי שלא לביישו. לעני המסרב לקבל מתנה הדרושה לו יש להציע הלוואה, ואחר כך לא לדרוש אותה בחזרה.

[60] חוסר יושר וגול, בין שנעשו לישראלים בין שנעשו לבני אמונה אחרת, אסורים בתורה וכפופים לעונשיה.

רבנו אשר בן יחיאל (מת ב־1327), יליד גרמניה, בצוואתו:

אל תביט במי שעלה מעליך בעושרו, אלא במי שנשארו מאחוריו. אך בעבודת אלוהים וביראתו הבט בגדול ממך, ולעולם לא בקטן ממך... הוקר תודה לכל מי שעזר לך להשיג את לחמך. היה ישר ואמיתי כלפי כל אדם, גם כלפי לא־יהודים. הקדם שלום לכל אדם בלי הבדל אמונה; אל תכעיס את בני העדות הדתיות האחרות.

רבי דוד אַבן־דָּהָם הספרדי, בפירושו על סדר התפילות (בסביבות 1340):

אנו נוהגים לברך את המלך ולהתפלל עליו אל ה', שיעזור לו וייתן לו שלטון על אויביו. שכן כך ציווה ירמיהו (כט, ז): "וְיָדְרֹשׁוּ אֶת שְׁלוֹם הָעִיר אֲשֶׁר הִגַּלְתִּי אֶתְכֶם שָׁמָּה, וְהִתְפַּלְלוּ בַּעֲדָהּ אֵל ה', כִּי בְשָׁלוֹמָה יִהְיֶה לָכֶם שְׁלוֹם." ובתלמוד אנו קוראים שאלמלא מוראה של מלכות, איש את רעהו חיים בלעו; לכן התפלל לשלום המלכות! ברכת המלך קודמת לברכת הקהילה.

ספר המידות מן המאה החמש־עשרה:

נהג ברחמים בעבדיך הלא־יהודים. אל תכביד את עבודתם ואל תנהג בהם בבזוז באמצעות מילים משפילות, ועל אחת כמה וכמה במכות.

[61] אפילו כאשר אתה רב עם עבדך, דבר בשלווה והקשב לטענותיו. מורינו הקדמונים נתנו לעבד מכל תבשיל ודאגו לצורכו קודם שדאגו לצורכי עצמם.

כך נשמעים חוקי המוסר של מורים נודעים מימי הביניים, באותן מאות שבהן נהגו המדינה הנוצרית והכנסייה הנוצרית כלפי היהודים כאילו היו תלוינים ועוזרי תלוינים שמינה אלוהים, ובאמת לא יכלו לטעון לזכות מיוחדת באהבה ובהכרת תודה מצד היהודים. אמנם נשמעים גם קולות רבים הדבקים, בדרך בלעדית יותר או פחות, בכלל "מחוץ לישראל אין ישועה". אילו רצה רוֹהֶלִינג להעמיד את המחמירים האלה אל עמוד הקלון, היה מוצא שלל רב בעמ' 373 ואילך של צוֹנֶץ, "מחקרים בתולדות ישראל ובספרותו" (*Zur Geschichte und Literatur*, 1845). אך שם מודגשים במיוחד הקולות שבעדותם מתבטא ניצחון האהבה למרות השנאה והסבל.

אילו ביקש רוֹהֶלִינג באמת להוכיח את מה שלשם הוכחתו הוא מגייס כל כתב־פסולת ממאות קודמות, היה עליו להזמין את הספרות היהודית החדשה ביותר לעדות. אך את זאת ודאי יימנע מלעשות. היהדות בת זמננו מוארת לפחות במידה זו באור הנצרות: היא דוחה את הבלעדיות של תקופות חשוכות שעברו. או שמא באמת יש עדיין בקרב היהודים מי שכיום — כאשר המדינה והכנסייה נזכרו בחובתן האנושית והנוצרית כלפי היהודים — מחילים על הנוצרים את אמירות התלמוד הבלתי סובלניות, שמלכתחילה לא כוונו לנוצרים אלא לרומאים ולפרסים, ועושים אותן קנה מידה למעשיהם?

[62] אני מכיר יהודים רבים, אך איני מכיר אפילו אחד שלא היה דוחה זאת מעליו בזעזוע. ואף על פי כן, הנואמים הברלינאים בִּרְיִיִּקְסְהַאֵלְן ב־17 בדצמבר 1880 ובסלון של פִּיבִּיג ב־13 בינואר 1881 לא התביישו לעמוד בפני ההמון, שאינו מסוגל לבקר את כתב ההסתה הזה, כש"היהודי התלמודי" של רוֹהֶלְיִנְג בידם; הם ניסו לשכנעו שבתלמוד משבחים כמעשה רצוי לאלוהים את רמיית הנוצרים ואת ניצולם! אכן, אילו קראו שם מעמ' 99 (מהדורה שישית), שלפיו היעלמותם בלא עקבות של גברים, נשים וילדים בערים גדולות מסוימות באירופה קשורה לתאווה הדם הקניבלית של הרבנות, הייתה אחת האספות הללו יכולה בקלות להתפתח למסע צלב נגד היהודים.

בסביבות 1181 נפלו שלושה נערים נוצרים בְּוִינְה מבעד לקרח וטבעו. מיד נמצאו עדים: האחד אמר שראה אותם נכנסים לבתי יהודים; השני סיפר שיהודי ניקב לחם קודש; השלישי ידע במדויק כיצד היהודים שוחטים את קורבנותיהם הסודיים כדי להשיג דם נוצרים. התוצאה הייתה ששלוש מאות יהודים נשרפו. לאחר מעשה נמצאו גופות שלושת הילדים בנהר.

זה אותו רוֹהֶלְיִנְג שבחיבורו "האנטיכריסט וקץ העולם" (סֶנְט לואיס 1875) מתאר בעמ' 58 את תורתו של לוֹתֶר — שבאמצעותו, לפי חזון יוחנן ט, א ואילך, נפתחה באר התהום — במילים הבאות: "לפי לוֹתֶר, כל מצוות אלוהים בלתי אפשריות לאדם במידה שווה; ולשיטתו אין החטאים יכולים להרשיע איש. לפי לוֹתֶר, אלוהים צודק אף שהוא מרשיע את מי שלא היו ראויים לכך; הטוב והרוע שבנו כאחד הם מעשה אלוהים; אמונה בלי חרטה מביאה למחילת חטאים",

[63] "ואילו החרטה עצמה הופכת את האדם לחוטא ולצבוע", וכן הלאה. "אין צורך", הוא ממשיך, "להציג את יתר תורות הקלון של לוֹתֶר, קֶלְוִין וכל החבורה הזאת; הן ידועות לכול".

אנו הלותרנים, ובכלל אנו האוונגלים, נתונים אפוא בעיני רוֹהֶלִינג באותו דין ארור עם היהודים התלמודיים. כמה עיוורים הם אפוא כל הנוצרים האוונגלים הצועדים מאחורי הקנאי העיוור הזה נגד היהודים! רוח בית הדין של האינקוויזיציה היא המדברת מפיו. לאחר שמופעי האוטו דה פה כילו את היהודים, החלו בְּוִיֶּאדוֹלִיד, ב־25 במאי וב־8 באוקטובר 1559, מופעי האוטו דה פה שבהם נפלו האוונגלים של ספרד. אל יחשבו היהודים שרק הם נרדפו בספרד עד שפיכות דמים. מאז אותם ימים ראשונים בְּוִיֶּאדוֹלִיד נשרפו שם חיים גם אלפים מאחינו לאמונה האוונגלית, או נחנקו ואחר כך נשרפו; ורק אלוהים יודע את מספרם של אלה שמתו בבתי הכלא.

שאלת היהודים ניצבת לפנינו. אין זה תפקידם של דפים אלה להראות כיצד יש לפתור אותה. הם מבקשים רק לתרום במשהו לכך ששאלת היהודים לא תביא אותנו לידי התבהמות בנוסח רוֹהֶלִינג. דוגמה להתבהמות כזאת סיפק לאחרונה העיתון *Deutsche Landeszeitung*, כאשר הציג את יציאתי נגד חיבורו של רוֹהֶלִינג כמשוחדת, באמצעות חיטוט חצוף בדמי ובמוצאי. אך לאמיתו של דבר עמדתי אינה נקבעת על פי בשר ודם, אלא הולכת בעקבות בְּרִינְרֵד מְקֶלְרֵב במאבקו בְּרודוֹלֶף, מטיף הרצח ביהודים.